

UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE

Liberálna demokracia a verejný priestor

- Pavol BABOŠ, Branislav DOLNÝ, Radka VICENOVÁ, Aneta VILÁGI

Táto publikácia vyšla s finančnou podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja prostredníctvom výskumného projektu APVV-17-0460 „Zlepšovanie komunikácie v oblasti demokracie a deficitov EÚ“.

© Mgr. Pavol Baboš, Msc. PhD (30 %)
Mgr. Branislav Dolný, PhD (30 %)
Mgr. Radka Vicenová, PhD (10 %)
Mgr. Aneta Világi, PhD (30 %)
Katedra politológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave
2021

Odborné recenzentky: prof. PhDr. Darina Malová, PhD
Mgr. Marta Králiková, PhD

Vyšlo ako elektronická publikácia.
Text neprešiel jazykovou korektúrou.
Rozsah 44 strán, 2,2 AH, prvé vydanie.

Vydala Univerzita Komenského v Bratislave, 2021
ISBN 978-80-223-5136-2

Obsah

Úvod	4
1. Teoretické východiská	5
1.1 Dôležitosť skúmania postojov k liberálnej demokracii.....	5
1.2 Liberalizmus, demokracia a liberálna demokracia.....	5
2. Metodológia výskumu	9
2.1 Ciele výskumu.....	9
2.2 Prieskum verejnej mienky.....	9
2.3 Mapovanie postojov politických strán a politických elít.....	10
2.4 Mapovanie mediálneho diskurzu.....	14
3. Zistenia výskumu	16
3.1 Vnímanie liberálnej demokracie verejnosťou.....	16
3.2 Vnímanie liberálnej demokracie politickou elitou.....	22
3.3 Vnímanie liberálnej demokracie médiami.....	25
Záver	38
Zoznam tabuliek a grafov.....	40
Literatúra.....	41

Úvod

V poslednej dobe sme svedkami stúpajúcej kritiky politického režimu, ktorý sa etabloval v Slovenskej republike po roku 1989 - liberálnej demokracie. Táto kritika sa prejavuje ako na úrovni politických elít (najmä pôsobením populistických a anti-systémových politických strán, hnutí a politikov), tak aj na úrovni médií (evidentné je to najmä pri tzv. dezinformačných weboch). Keďže cieľovou skupinou pre politikov aj médiá sú obyvatelia krajiny, je namieste zisťovať, ako sa tieto trendy posledných rokov prejavili vo verejnej mienke a či dochádza k zmenám percepcie liberálnej demokracie na Slovensku.

Táto publikácia prináša prehľad postupov a zistení výskumného projektu IMCODED, APVV-17-0460, realizácia ktorého prebiehala v období rokov 2018-2021, pričom zber empirických dát a ich vyhodnocovanie prebiehalo v rokoch 2019 a 2020. Projekt sa zaoberal štúdiom postojov verejnosti, médií a politickej elity k demokracii a európskej integrácii. Cieľom tejto publikácie je ponúknuť analytický materiál a zistenia z výskumu so zameraním na vnímanie demokracie a liberálnej demokracie špecificky.

1. Teoretické východiská

1.1 Dôležitosť skúmania postojov k liberálnej demokracii

Najdôležitejším zdrojom legitimacy liberálnej demokracie je akceptácia a podpora obyvateľov. Hodnoty a postoje občanov sú pre fungovanie demokracie dôležité z dvoch základných dôvodov. Prvým je legitimita samotného demokratického režimu. Aby demokratický režim mohol dlhodobejšie prežiť je nevyhnutné, aby ho samotní občania vnímali ako správny, vhodný, prípadne najlepší možný. Inak povedané, potrebujeme, aby občania vnímali pozitívne a podporovali samotnú ideu demokratickej vlády voči nedemokratickým alternatívam.

Po druhé, hodnoty a postoje občanov môžu výrazne ovplyvňovať charakter a fungovanie demokracie v jednotlivých krajinách. Ukazuje sa však, že občania si pod demokraciou predstavujú odlišné veci, resp. môžu výrazne inak vnímať jej kľúčové hodnoty a ciele. Od relatívne úzkeho inštitucionálneho chápania (demokracia ako slobodné voľby), cez spájanie demokracie s blahobytom a obrazom životnej úrovne vyspelých západných krajín až po vnímanie demokracie cez základné hodnoty slobody a práv občanov. Konkrétnejšie ide predovšetkým o politické a občianske slobody jednotlivcov, možnosti občanov participovať na politickom rozhodovaní, rovnosť pred zákonom, uplatňovanie právneho štátu, či rovnaké práva pre všetky skupiny a menšiny v spoločnosti. Z doterajších výskumov vyplýva, že demokracie fungujú stabilnejšie a lepšie tam, kde občania chápu demokraciu prostredníctvom základných práv a slobôd (Dalton et al. 2007; Welzel – Alvarez 2014). Znamená to, že pre stabilitu demokratického režimu nie je ani tak dôležitá preferencia demokracie občanmi ako vhodnej či najlepšej formy vlády, ale aj akým spôsobom demokraciu chápu a aké ciele jej primárne prisudzujú.

Práve kvôli tejto dôležitosti sa náš projekt IMCODED zaoberal skúmaním postojov verejnosti k liberálnej demokracii a tiež dvoch skupín kľúčových aktérov, ktorí majú vplyv na formovanie týchto postojov – politikov a médií. V nasledujúcich častiach (najmä v kapitole 3) sa táto publikácia postupne venuje vnímaniu liberálnej demokracie verejnosťou, politikmi a médiami, pričom vychádzame z empirických dát zozbieraných v rámci projektu IMCODED.

1.2 Liberalizmus, demokracia a liberálna demokracia

Predtým ako sa budeme venovať percepcii demokracie politikmi, médiami a verejnosťou na Slovensku je potrebné vysvetliť presnejšie, čo samotný pojem demokracia znamená a ako sa líši od pojmu liberálna demokracia.

Napriek tomu, že dnes na označenie režimov a politických systémov v západnom svete používame zvyčajne iba označenie demokracia, sú naše demokracie v skutočnosti liberálnymi demokraciami. Ako názov naznačuje, spájajú v sebe charakteristiky dvoch pojmov – liberalizmu a demokracie. Tie sú si na jednej strane blízke, avšak nie sú totožné a v niektorých aspektoch si môžu aj navzájom odporovať.

Pojem demokracia už od antiky označuje formu vlády, v ktorej vládne ľud (grécky demos). Kľúčovou hodnotou, na ktorej je demokracia postavená je politická rovnosť (Lively 1975; Dahl 1995; 2006; Saward 1998; Przeworski 2010). Politická rovnosť znamená predstavu a presvedčenie, že každý občan by sa mal na rozhodnutiach týkajúcich sa spoločnosti podieľať rovnakou váhou (Saward 1994; Beetham 1999). Podľa tohto presvedčenia je každý rovnako kvalifikovaný rozhodovať v oblasti politiky a zúčastňovať sa na vládnutí. Základným cieľom demokracie potom je, aby politické rozhodnutia odrážali rovnako vážene preferencie občanov (väčšiny ľudu). V súčasnosti je princíp politickej rovnosti vyjadrený najmä princípom rovnosti hlasu každého občana vo voľbách.

Druhým ideovým zdrojom dnešných demokracií je liberalizmus, ktorý je doktrínou zameranou na jednotlivca a jeho možnosti vlastného rozhodnutia o svojich potrebách, záujmoch a životných cieľoch (Held 2006; Freedman a Stears 2013). Odrážom tohto cieľa je aj najvyššia liberálna hodnota a nevyhnutný predpoklad takéhoto rozhodovania, ktorým je sloboda jednotlivca. Z nej vyplýva liberálna tolerancia rôznosti a odlišnosti, keďže ciele a záujmy jednotlivcov sú rôzne a je preto potrebné túto slobodu zabezpečiť pred neoprávnenými zásahmi iných jednotlivcov, ale najmä spoločnosti a štátu. K tomu slúžia koncepty garantovaných ľudských práv a limitovania moci štátu, ktoré sú práve produktom liberalizmu. Štát je tak len prostriedok, ktorý je vytvorený dohodou jednotlivcov s cieľom uchovania ich slobody a napĺňania ich osobných záujmov, s jasným oddelením súkromnej a verejnej sféry (Bellamy 1993). Liberalizmus podobne ako demokracia stavia na rovnosti morálneho charakteru a postavenia každého jednotlivca, čo viedlo k boju proti podriadeniu a nezaslúženým privilegéiam a za rovnosť príležitostí a zaobchádzania zo strany štátu.

Liberálna demokracia tak v sebe spája komponenty demokracie a liberalizmu. Neexistuje síce jednoznačná zhoda na jej presných definičných znakoch, avšak súčasné výskumy (napr. Coppedge a kol. 2011; Ferrín a Kriesi 2016) pracujú s chápaním, ktoré je postavené na troch základných charakteristikách. Prvou je volebná demokracia - slobodné, férové a súťaživé voľby so všeobecným a rovným volebným právom, ktorými si občania vyberajú zástupcov s rozhodujúcou politickou mocou. Toto je doplnené liberálnymi komponentami ochrany práv a slobôd občanov (napr. garancia slobody myslenia, združovania, zhromažďovania, prístupu k informáciám) a ústavnými princípmi obmedzenia a rozdelenia moci v štáte (napr. princípy del'by a vyvažovania moci, právneho štátu).

Napriek tomu, že základné princípy demokracie a liberalizmu sú si v mnohom blízke a vzájomne sa dopĺňajú, nemožno povedať, že sú rovnaké a nedajú sa od seba oddeliť.

Demokracia sa zameriava skôr na obsah rozhodnutí resp. uplatňovanie moci s požiadavkou, aby vláda a politické rozhodovanie napĺňalo preferencie či vôľu ľudu (Sartori 1993). Sama osebe nemusí zahŕňať princípy ako právny štát, obmedzenie moci vlády, alebo ochranu práv menších. Naopak liberalizmus sa sústreďuje skôr na obmedzovanie moci štátu a ochranu jednotlivcov a nemusí nevyhnutne znamenať požiadavku demokraticky zvolenej vlády. Príkladom oddelenia hodnôt liberalizmu a demokracie môžu byť dnes stále viac diskutované režimy neliberálnych demokracií, kde existujú slobodné voľby a tým aj demokratická legitimita vlády (Zakaria 1997). Tá však nerešpektuje, prípadne oslabuje liberálne princípy obmedzenia a kontroly moci a ochrany práv jednotlivcov, alebo menších. Príkladom takéhoto režimu môže byť Erdoganovo Turecko (Öktem a Akkoyunlu 2018), ale niektorí autori považujú za neliberálnu demokraciu aj susedné Maďarsko za vlády Viktora Orbána (Pap 2017; Buzogány 2017)

Okrem nie vždy bezproblémového spojenia konceptov demokracie a liberalizmu je chápanie liberálnej demokracie ešte viac komplikované viacznačnosťou samotného pojmu liberalizmu, ktorý v sebe ukrýva tri odlišné významy. Tie síce vychádzajú zo základných charakteristík liberalizmu, ktoré sme uviedli vyššie, avšak týkajú sa odlišných spoločenských sfér, kde má liberalizmus odlišné a špecifické významy. V dôsledku tejto terminologickej nejasnosti môže dochádzať k dezinterpretácii významu *liberálna* demokracia.

Prvým významom je využívanie liberalizmu v ekonomickej sfére. Ekonomický liberalizmus kladie dôraz na ekonomickú slobodu a pretavuje sa do preferencie trhovej ekonomiky. V tejto koncepcii práve trh cez svoju samoreguláciu ponukou a dopytom predstavuje miesto slobodného sledovania záujmov a potrieb jednotlivcov. Klasickí ekonomickí liberáli (dnes označovaní aj ako neoliberali) preto zastávajú politiku nezasahovania štátu do trhu (ako nenarúšanie slobody jednotlivcov). (Pozri napr. Diamond a Plattner 1993; Plant 2002; Turner 2008).

Druhou sférou, kde sa často používa označenie liberalizmu je sféra kultúry (tzv. kultúrny liberalizmus). Označuje kultúrny postoj, či prístup, ktorý rešpektuje a podporuje kultúrnu a hodnotovú rôznorodosť spoločnosti ako vyjadrenie rešpektu k rôznosti cieľov a životných plánov jednotlivcov (Bellamy 1993; Galston 2020). Pokiaľ nenarúšajú slobodu iných, sú rovnako hodnotné a štát či spoločnosť by do nich nemali zasahovať, no pristupovať k nim s rovnakým rešpektom. Tento liberálny prístup však často naráža na tradičné či nábožensky motivované etické a kultúrne hodnoty, zástancovia ktorých sa ich snažia brániť, či presadiť v celej spoločnosti. To má za následok spoločenské konflikty o kultúrnych a etických normách ako napr. postavenie cirkvi v spoločnosti, ochrana či preferencia manželstva, otázky interrupcií, eutanázie a pod.

Liberálna demokracia je však založená na politickom (ústavnom) liberalizme, ktorý sa týka vzťahov moci a jej využívania. Zameriava sa najmä na obmedzenie a kontrolu moci štátu, čo vychádza z tradičnej liberálnej obavy o jej zneužívanie (Held 2006).

Riešením tejto obavy sú práve liberálne politické inštitúcie a mechanizmy obmedzovania možnosti zneužitia moci. Patria tu mechanizmy horizontálnej del'by moci (legislatívna, exekutívna a súdna), aj vertikálnej (lokálna, regionálna, národná, prípadne aj nadnárodná úroveň) a jej vyvažovanie, garancie občianskych práv a slobôd, dodržiavania princípov právneho štátu, vlády práva a nezávislosti súdnictva.

V súvislosti s týmto odlíšením rôznych foriem liberalizmu je potrebné zdôrazniť, že liberálna demokracia sa týka predovšetkým **politického** liberalizmu, ktorý stelesňujú uvedené inštitúcie a mechanizmy, a ktoré si väčšina ľudí nespája s liberalizmom, ale skôr iba s demokraciou (Rhoden 2015).

2. Metodológia výskumu

Projekt IMCODED sa snažil empiricky identifikovať zdroje a mechanizmy tvorby negatívnych postojov voči liberálnej demokracii (tzv. anti-systémové postoje). Preto táto časť výskumnej správy popisuje metodológiu výskumu.

Tvorba proti-demokratických postojov je viacdimezióнным problémom. Z tohto hľadiska si preto realizácia projektu vyžadovala kombináciu viacerých metód a diferencovaný prístup s ohľadom na identifikované ciele. V nasledujúcej časti prinášame výskumné ciele projektu so zameraním špecificky na oblasť liberálnej demokracie, stručne popíšeme postup pri zisťovaní postojov verejnosti a priblížime aj metodológiu mapovania politického a mediálneho diskurzu.

2.1 Ciele výskumu

Cieľ 1: Vytvoriť typológiu postojov voči liberálnej demokracii platnú pre slovenskú spoločnosť

- a. pomocou faktorovej analýzy a analýzy latentných tried zostaviť typy postojov voči liberálnej demokracii;
- b. identifikovať a kategorizovať proti-demokratické postoje medzi politickými aktérmi.

Cieľ 2: Skúmať komunikačné kanály

- a. skúmať jednotlivé komunikačné kanály z hľadiska náplne obsahu politickými posolstvami;
- b. skúmať dôveru v jednotlivé komunikačné kanály a jej vplyv na anti-systémové postoje.

Cieľ 3: Skúmať zmenu proti-demokratických postojov v čase

- a. skúmať výskyt a smer (od pozitívnych k negatívnym vz. naopak) zmeny postojov voči demokracii na individuálnej úrovni;
- b. skúmať zmeny postojov v závislosti od typu proti-demokratických postojov;
- c. skúmať zmenu proti-demokratických postojov politických elít.

2.2 Prieskum verejnej mienky

Z hľadiska zberu údajov a analytických aktivít zameraných na postoje verejnosti bol kľúčovou metódou zberu dát využívanou v projekte IMCODED longitudálny, presnejšie panelový reprezentatívny prieskum verejnej mienky, ktorý nám umožnil pracovať s unikátnymi dátami v rámci výskumu postojov slovenskej spoločnosti. Prostredníctvom profesionálnej marketingovej agentúry sme realizovali dotazníkový prieskum v štyroch

vlnách v rokoch 2019 a 2020, ktorý na reprezentatívnej (z hľadiska veku, pohlavia, regiónu, veľkosti sídla a vzdelania) vzorke 979 respondentov zisťoval postoje voči liberálnej demokracii.

Pomocou tohto panelového dotazníkového výskumu sme zbierali, okrem iného, postoje ľudí k jednotlivým charakteristickým črtám liberálnej demokracie, voličskú preferenciu a deklarovanú voľbu v jednotlivých typoch volieb v priebehu výskumu (voľby do EP, prezidentské, parlamentné voľby v SR).

Z analytických techník bolo využité modelovanie založené na regresných technikách, najmä viac-úrovňové modelovanie, ktoré umožňuje zahrnúť do modelu naraz individuálne faktory aj kontextuálne vplyvy prostredia (Snijders a Bosker 1999). Aplikáciou štatistických modelovacích techník ako je faktorová analýza, analýza latentných tried a analýza korelačných tried (correlational class analysis, Boutyline 2017, Daenekindt a kol. 2017) sme dokázali identifikovať relevantné typy skupín občanov podľa ich postojov k hodnotám liberálnej demokracie (cieľ 1).

Prieskum bol využitý aj pri skúmaní komunikačných kanálov (cieľ 2). Zaujímali nás ako zdroje informácií, tak aj dôvera ku komunikačným zdrojom a teda využiteľnosť rôznych komunikačných nástrojov.

Tretí čiastkový cieľ projektu IMCODED sledoval zmeny na individuálnej úrovni v čase. V dnešnom kontexte sa v Európe a v regióne V4 hovorí o narastajúcej úrovni protidemokratických a proti-európskych postojov, čo v sebe nesie implicitný predpoklad, že vývoj v postojoch sa od istého počiatočného bodu mení stále jedným smerom, a teda k zvyšovaniu podielu ľudí s protidemokratickými postojmi. Avšak výskumníkom zostáva nejasné, aké sú presné presuny v rámci populácie. Projekt IMCODED sa preto zamerl aj na identifikáciu prítomnosti a smeru posunov postojov v čase (cieľ 3). Na presné sledovanie týchto zmien bolo nevyhnutné zbierať údaje o tých istých respondentoch vo viacerých časových bodoch, teda robiť panelový výskum. Zároveň iba tento typ výskumu dokáže spoľahlivo identifikovať faktory, ktoré k zmene postojov (ak identifikované) prispievajú.

2.3 Mapovanie postojov politických strán a politických elít

Vychádzajúc z cieľov (1b, 2a, 3c) projektu IMCODED sme sa zamerl na postoje relevantných politických strán a ďalších politických aktérov, ktorí aj keď nie sú reprezentantmi politických strán, vzhľadom na ich postavenie v politickom systéme mohli ovplyvňovať verejnú mienku (napr. prezident/ka SR).

Ako bolo spomínané v teoretických východiskách tejto publikácie, moderný demokratický politický systém má dve základné, konštitučné zložky, ktoré na seba viažu rozdielne podmienky toho, čo sa považuje za súčasť demokratického politického systému.

Prvá sada podmienok je odvodená od definície demokracie ako politického režimu, v ktorom sa politické rozhodnutia tvoria prostredníctvom volieb (Schumpeter 2011, Diamond 1999). Základom sú teda slobodné a férové voľby. Takto úzke vymedzenie demokracie, nazývané aj model volebnej demokracie, sa stretlo so silnou kritikou, ktorá poukazovala na to, že samotné voľby nestačia a tiež môžu viesť k rôznym formám politickej represie. Viacerí autori sa preto priklonili k potrebe pridať aj druhú sadu podmienok, ktoré môžeme označiť za práva a slobody, ktoré tvoria druhú, liberálnu zložku moderných demokracií. Dahl (1971) pridal k potrebe slobodných volieb aj liberálne, najmä politické práva ako právo združovať sa, právo na informácie, právo na slobodu prejavu. O'Donell (2001) rozšíril Dahlov argument tým, že okrem existencie práv a slobôd musí byť štát a jeho orgány schopné tieto práva chrániť, vymáhať, a ich porušovanie trestať. Inými slovami, O'Donell zdôrazňoval potrebu vlády zákona, princíp právneho štátu (rule of law).

Tieto dve dimenzie – volebná a liberálna – dnes tvoria základy moderných demokratických politických systémov (Møller 2007, Rhoden 2015). Politické strany, ktoré spochybňujú ktorúkoľvek z týchto dimenzií, sa preto označujú za anti-systémové (Capoccia 2002, Zulianello 2018). Rhoden (2015) tieto argumenty sumarizuje, keď tvrdí, že každá moderná demokracia je zložená nielen z demokratických, ale aj liberálnych prvkov: „[d]emokracia ako taká bez tohto otravného prívlastku...je vec, ktorej je potrebné sa obávať... Demokracia bez práv, bez nejakej formy liberálnosti, produkuje jednu z najzvrhlejších foriem vlády akú ľudia poznajú...Bez nejakej formy inštitucionálnych zábran a ústavných slobôd, takmer nič nebude vedieť zastaviť ľud (demos) pred tyraniou väčšiny.“ (2015, str. 564).

Viacerí autori sa zhodujú na tom, že mnoho populistických či extrémistických strán v dnešnom kontexte EÚ už nevystupuje proti (volebnej) demokracii, pretože voľby sú základom aj moderných hybridných režimov a dokonca aj autokracií. Označenie demokracia je jednoznačne rešpektované a etablované. (Luebbert 1986, Zulianello 2018) Aj v prípade Slovenska by požiadavka na zmenu režimu na iný než demokratický bola určite dôvodom na rozpustenie strany Najvyšším súdom, lebo ústava SR definuje Slovenskú republiku ako zvrchovaný, demokratický a právny štát, ktorý sa neviaže na nijakú ideológiu ani náboženstvo (čl. 1 Ústavy SR). Jednotlivé hodnoty liberálnej demokracie sú následne definované v jednotlivých článkoch Ústavy SR, najmä v jej druhej hlave (Základné práva a slobody).

Vychádzajúc z teoretických prístupov spomínaných v prvej kapitole sme stanovili indikátory konceptu anti-demokratickej/anti-systémovej komunikácie politických aktérov (viď nižšie). Špecificky sme sa sústredili len na verbálne prejavy, nie konkrétne činy (napr. predkladanie zákonov, hlasovanie v parlamente, vydávanie vládných nariadení). Výskum v oblasti anti-systémových politických strán otvorene priznáva dôležitú úlohu verbálnym prejavom politikov, implicitne dokonca dôležitejšiu než aktuálnym činom. Podľa Sartoriho, verbálny prejav strany je z hľadiska delegitimizácie politického systému obzvlášť dôležitý (2005, str. 118). Cas Mudde (2016) uvádza tiež

niekoľko dôvodov, prečo sú verbálne prejavy politických aktérov mimoriadne dôležité pri výskume fenoménov ako je anti-systémovosť politických strán. Napríklad tvrdí, že je to práve rétorika politických strán, ktorá vyvoláva v spoločnosti isté očakávania, ktorých nenaplnenie prináša nové vlny sklamaní a frustrácie medzi voličmi. To sa následne môže prejaviť na kvalite demokracie v krajine.

Indikátory spochybňovania liberálnej demokracie

Znaky spochybňovania liberálnej demokracie sme definovali tak, že ide o postoje, ktoré popierajú, alebo majú tendenciu spochybňovať *princípy* liberálnej demokracie. Pri sledovaní postojov politických elít sa výskum konkrétne pýtal, či politik/politická strana má:

- tendenciu spochybňovať vládu založenú na volených zástupcoch?
- tendenciu spochybňovať dodržiavanie princípov slobodných a spravodlivých volieb?
- tendenciu spochybňovať všeobecné pasívne alebo aktívne volebné právo?
- tendenciu spochybňovať rolu médií (útoky na ich nezávislosť, prácu, právo kritizovať vládu)?
- tendenciu spochybňovať právo združovať sa / úlohu občianskej spoločnosti presadzovať svoje názory vo verejnej sfére (útok na ich podstatu, nie kritika toho čo presadzujú)?
- tendenciu spochybňovať ochranu práv menšín?
- tendenciu spochybňovať rovnosť pred zákonom (vrátane rovnakého zaobchádzania v rámci trestného konania)?
- tendenciu spochybňovať práva opozičných strán slobodne (pokiaľ ide o obsah kritiky aj intenzitu) kritizovať vládu?
- tendenciu spochybňovať úlohu súdov, resp. jednotlivých zložiek justičného systému zasiahnuť, ak vláda prekračuje svoje právomoci, alebo porušuje niektoré z uvedených práv?

Pri všetkých týchto indikátoroch sme výroky politikov a politických strán posudzovali z hľadiska ich prístupu k systému a Ústavou garantovaných princípov liberálnej demokracie. Napríklad pri spochybňovaní práva opozície kritizovať vládu, nebolo našim zámerom zachytiť výroky, ktoré by sa týkali merita veci opozičnej kritiky. Dôležité bolo, či aktér spochybňoval samotné právo opozície na kritiku, vrátane napr. zvolávania schôdze na odvolanie člena vlády. Ak sa napríklad koalíčný politik vyjadril, že opozícia sa vôbec nemá čo vyjadrovať (lebo napr. nenesie zodpovednosť), tak sme daný výrok považovali za prejav anti-systémovosti, pretože vychádzajúc z konceptualizácie liberálnej demokracie opozícia má právo kritizovať vládu (aj keď nenesie zodpovednosť za vládnutie, pretože jej zodpovednosť je kontrolovať vládu).

Skúmaná vzorka predstaviteľov politických elít

Vzhľadom na ciele projektu boli najdôležitejšími aktérmi politické strany a ich predstavitelia. Za relevantné politické strany sme považovali také, ktoré získali

v skúmaných volebných obdobiach parlamentné mandáty alebo sa v prieskumoch preferencií politických strán rok pred voľbami do NRSR 2020 pohybovali nad hranicou zvoliteľnosti (5%).

Výskum sa zamerail najmä na oficiálne postoje politických strán, ktoré boli komunikované oficiálnymi cestami. V tomto ohľade šlo najmä o tlačové správy zverejnené na oficiálnych webových stránkach politických strán a relevantné časti volebných programov. V druhom rade sa výskum zamerail tiež na predstaviteľov politických strán, pričom sme mapovali postoje:

- predsedov politických strán,
- volebných lídrov politických strán vo voľbách do NR SR (ak iní než predsedovia).

Okrem politických strán sme sledovali aj najvyšších ústavných činiteľov: predsedu NRSR, premiéra a prezidenta/ku SR (novozvolených, ako aj dosluhujúcich). V prípade prezidenta, sme v rámci projektu skúmali aj kandidátov na prezidenta vo voľbách 2019. Hlavným dôvodom pre zaradenie aj týchto kandidátov bol fakt, že ide o jedinú priamo volenú politickú funkciu na národnej úrovni. Navyše, prax minulých rokov ukazuje, že prostredníctvom prezidentských kandidátov politická strana významným spôsobom komunikuje svoje politické posolstvá s občanmi.

Zdroje údajov využívané pri mapovaní postojov

Sledovali sme dve hlavné skupiny zdrojov. Po prvé, oficiálnu komunikáciu politických elít, ktorá nebola súčasťou mediálneho vystúpenia danej osoby. Do tejto skupiny patrili najmä oficiálne vyhlásenia a príhovory na oficiálnych webových stránkach (politických strán alebo prezidenta), volebné programy, ale aj posolstvá sprostredkované cez sociálne siete (konkrétne, facebookový profil relevantných strán a ich lídrov). Výskum sa snažil zachytiť všetky relevantné dokumenty spadajúce do tejto skupiny zdrojov v sledovanom období, a teda neobmedzoval sa na vzorku.

Vystúpenia v médiách boli potom druhou hlavnou skupinou zdrojov pre mapovanie postojov aktérov. Avšak za zmysluplné sme považovali sledovať len také mediálne vystúpenia, pri ktorých má politik aspoň určitý stupeň kontroly nad tým, ako samotný výstup vyzerá. To znamená, že sme vylúčili napríklad stručné (zostrihané) vyjadrenie politika v spravodajskom príspevku, pretože o podobe celého príspevku a zverejneného vyjadrenia politika rozhoduje najmä redakcia. Sústredili sme sa preto na vystúpenia v televíznych diskusiách, kde má politik viac priestoru a vyššiu mieru slobody v tom, aké odkazy bude prezentovať verejnosti. Popri predvolebných diskusiách v RTVS, TV Markíza a TA3, boli analyzované aj všetky relevantné výstupy politikov v sledovanom období v rámci televíznych politických diskusných relácií *O päť minút dvanásť* (RTVS), *Na telo* (TV Markíza) a *V politike* (TA3).

Táto publikácia prináša analýzu postojov politických aktérov, ktoré zazneli vo verejnom priestore v rokoch 2019 až 2020. Databázu údajov tvorí 10 458 jednotlivých vystúpení (jednotiek analýzy) politických lídrov alebo oficiálnych vyjadrení politických strán.

2.4 Mapovanie mediálneho diskurzu

Popri voličoch, občianskej spoločnosti, politických stranách a politikoch, zohrávajú významnú rolu v demokratickej spoločnosti aj médiá. Médiá majú možnosti prispievať k lepšej informovanosti občanov o politike, ale rovnako aj tmiť rozširovanie fenoménov nedôvery, cynizmu a odcudzenia voči demokratickému režimu.

Demokratická politika bez slobodných médií nie je možná, avšak rovnako sa ukazuje, že médiá môžu byť zároveň jedným zo zdrojov vzniku a prehĺbovania nespokojnosti a nedôvery občanov voči demokratickej politike. Dôvodom je spôsob informovania o politických otázkach, keď v záujme boja o divákov a čitateľov sa zameriavajú primárne na bezprostredné negatívne a škandalózne udalosti, či prezentujú ich primárne ako konflikt politických aktérov. Politika je potom občanmi vnímaná skôr ako vec konfliktných názorov bez rozlíšenia hodnoty ich argumentov. Výsledkom takéhoto zjednodušeného a selektívne negatívneho obrazu politiky je nedôvera a nespokojnosť občanov voči politickým predstaviteľom a demokratickým inštitúciám.

Skúmaná vzorka médií

V rámci projektu IMCODED sme analyzovali spravodajstvo piatich vybraných médií, ktoré reprezentujú nielen odlišné typy médií (printové, internetové, televízne), ale aj odlišný charakter spravodajstva a spôsobu informovania (verejnoprávne médium, súkromné médiá, tzv. alternatívne/dezinformačné médiá).

Výskumnú vzorku tak tvorili spravodajské relácie dvoch televízií (RTVS ako verejnoprávneho vysielateľa a Televízia Markíza ako súkromnej komerčnej televízie), dvoch printových médií (Denník Sme ako prípad mienkotvorného denníka a denník Nový čas ako reprezentant tzv. bulvárnej tlače) a jedného časopisu radeného do tzv. alternatívnych/dezinformačných médií (Hlavné správy). V prípade denníka Sme a dezinformačného portálu Hlavné správy sme v roku 2020 pristúpili k ich alternácii za denník N a mesačník Zem&Vek. Cieľom pre tento krok bola snaha rozšíriť portfólio analyzovaných médií a identifikovať či trendy zmapované v roku 2019 sú typické aj pre iných zástupcov mienkotvorných printových médií a dezinformačných médií. Zároveň nám mapovanie týchto zdrojov v priebehu jedného kalendárneho roka poskytlo dostatočný rozsah príspevkov na identifikáciu rôznych prístupov a spôsobov informovania o témach súvisiacich s liberálnou demokraciou v mediálnom priestore na Slovensku.

S ohľadom na výskumné kapacity, charakter spravodajstva jednotlivých médií a ich vzájomnú porovnateľnosť sme (s výnimkou časopisu Zem&Vek¹) ich spravodajstvo

¹ V prípade tohto časopisu sme vzhľadom na jeho mesačnú periodicitu analyzovali všetky čísla, ktoré vyšli v roku 2020.

analyzovali vo vybraných dňoch, ktoré boli kombináciou náhodného (metóda konštruovaného týždňa) a zámerného výberu (v prípade významných udalostí či výročí, ktoré by mohli mať vplyv na informovanie týkajúce sa liberálnej demokracie, napr. Deň vzniku Slovenskej republiky, Deň boja za slobodu a demokraciu, atď.). Prezentované výsledky vychádzajú z dát za obdobie 2019 a 2020.

Indikátory postojov voči liberálnej demokracii

Pri jednotkách analýzy, ktorými boli jednotlivé relevantné mediálne príspevky sme sa popri štandardných charakteristikách príspevku (ako umiestnenie, téma, tón, žáner, vizuálne spracovanie a pod.) sústredili najmä na prezentované postoje voči jednotlivým charakteristickým črtám liberálnej demokracie (indikátory ako pri politických elitách) a rámcovanie prezentovanej témy/problému konkrétnym médiom. Sledovaniu rámcov sa v štúdiu komunikácie prikladá veľký dôraz, pretože práve prostredníctvom rámcov, akýchsi latentných návodov ako o veci uvažovať, majú médiá a ich redakcie možnosť ovplyvňovať verejnú mienku. Médiá tak už nie sú len tradičnými strážcami (angl. „gatekeepers“) toho, **o čom** sa na verejnosti diskutuje, ale aktívne vstupujú aj do toho, **ako** sa o veciach hovorí.

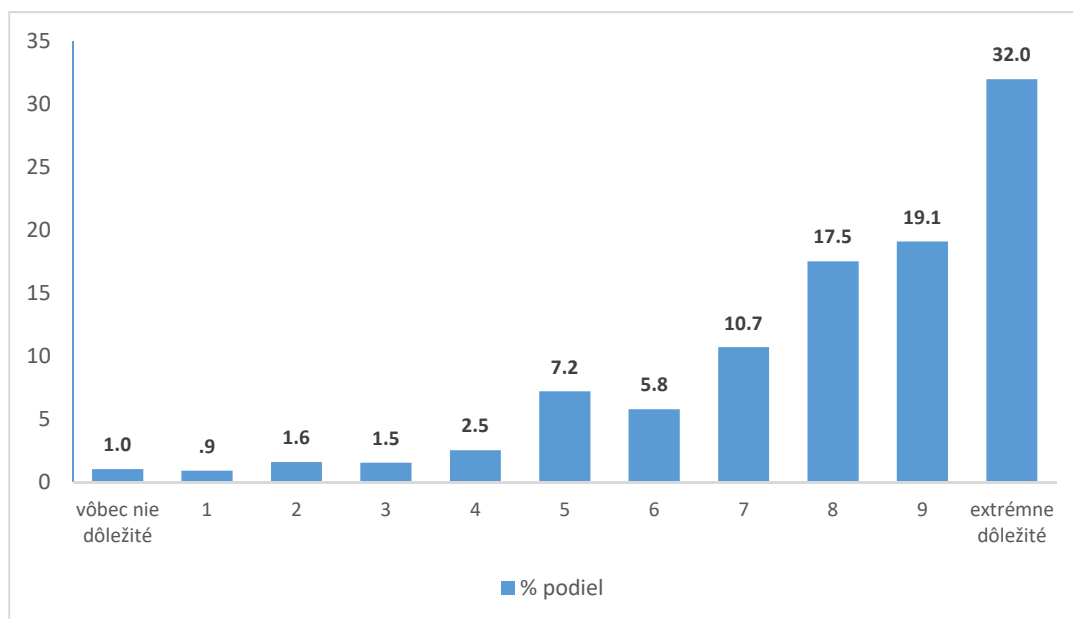
3. Zistenia výskumu

3.1 Vnímanie liberálnej demokracie verejnosťou

V tejto kapitole zobrazujeme, či a ako sa menila podpora demokratickému režimu a jednotlivým princípom demokracie. Údaje pochádzajú z panelového zberu údajov, ktorý pre Katedru politológie FiF UK v Bratislave realizovala v rokoch 2019 a 2020 agentúra Focus. Naše zistenia navyše dopĺňame a porovnávame s už publikovanými prieskumami.

Pokiaľ sa občanov pýtame na dôležitosť, resp. vzťah k demokracii ako spôsobu vlády, ukazuje sa jednoznačne pozitívny vzťah a hodnotenie. Tento postoj pritom možno považovať za dlhodobý trend. Dokazuje to napríklad aj renomovaný celoeurópsky výskum European Social Survey (2014), kde mali občania na škále od 0 do 10 zhodnotiť dôležitosť toho, že žijú v demokratickej krajine. Ako ukazujú výsledky tohto prieskumu v grafe č. 1, demokracia a život v demokratickej krajine boli pre občanov na Slovensku veľmi dôležitou hodnotou. Až tretina respondentov považovala život v demokracii za extrémne dôležitý a len približne 15% zvolilo hodnoty 0-4 znamenajúce nízku dôležitosť demokracie. Celkový priemer odpovedí sa pohyboval veľmi vysoko až na úrovni 7,97, čo znamená veľmi pozitívne vnímanie hodnoty demokracie občanmi na Slovensku. Tieto výsledky nie sú až také prekvapujúce, keďže pozitívne vnímanie a hodnotenie demokracie ako formy vlády prevláda u obyvateľov nielen v demokratických krajinách, ale rovnako aj v krajinách, ktoré považujeme za autoritárske.

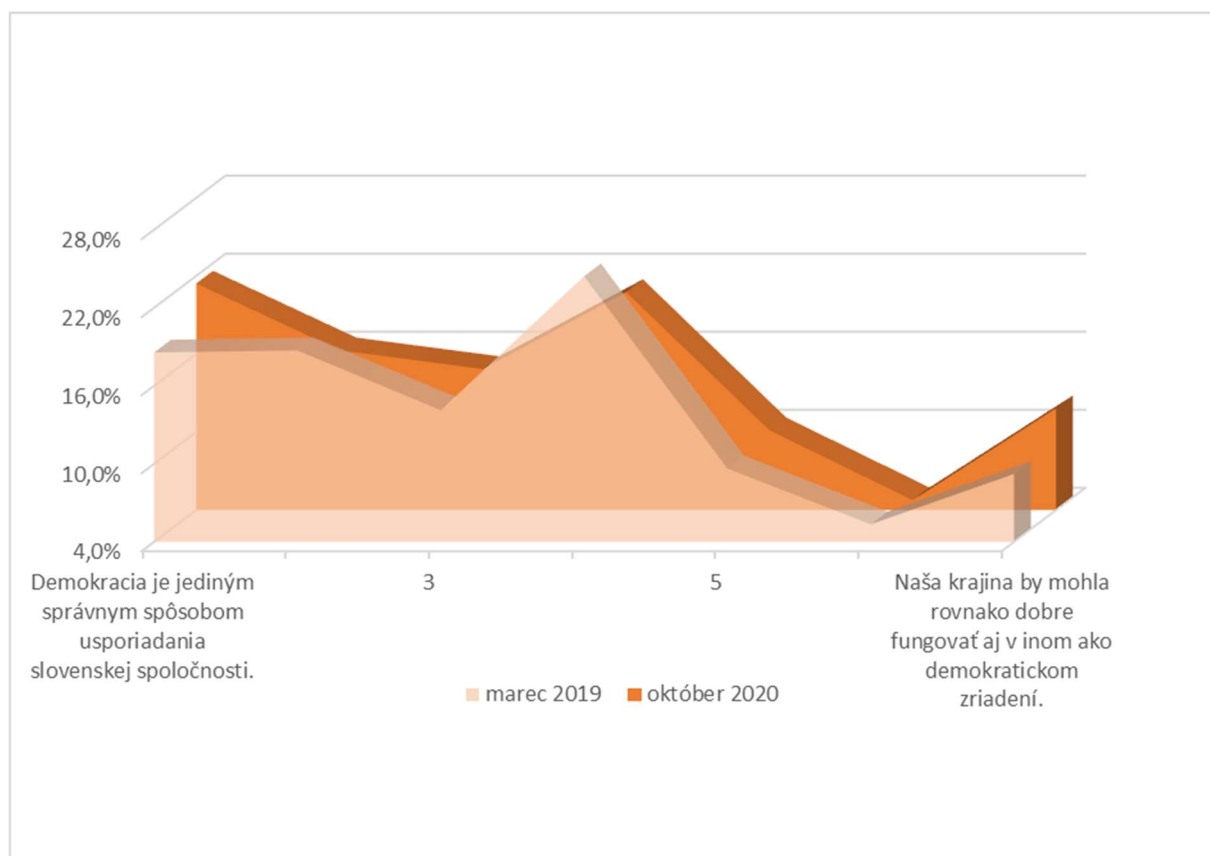
Graf č. 1: Ako dôležité je pre Vás žiť v demokratickej krajine (SR)

Zdroj: European Social Survey 2014

Graf č. 2 ukazuje odpovede na otázku v našom prieskume, ktorá dala respondentom možnosť vybrať si medzi dvomi protichodnými postojmi – podporou demokracie ako jediného možného režimu pre krajinu, a výrokom, podľa ktorého by sa Slovensku darilo rovnako dobre v akomkoľvek inom režime. Z čísel sa dá vyčítať, že k podpore demokratického režimu sa stále prikláňa viac ako polovica obyvateľov. Ďalšia necelá štvrtina sa umiestňuje v strede škály. To môže znamenať, že na danú otázku nemá vytvorený ucelený názor, alebo že má ľahostajný postoj k politickému režimu na Slovensku. Napokon, približne štvrtina sa prikláňa k tomu, že krajina by mohla rovnako dobre fungovať aj v inom ako demokratickom režime. Napokon, to čo je z grafu zrejmé, je aj mierne zvýšená polarizácia obyvateľov v tejto otázke. Zatiaľ čo ľudí, ktorí sa (na jar 2019) umiestňovali v strede v roku 2020 ubudlo, mierne pribudlo ľudí, ktorí sa umiestňujú na oboch krajoch škály. Klesá teda počet respondentov s nevyhraneným názorom na demokraciu, avšak nedochádza automaticky k radikalizácii smerom k odmietaniu demokracie ako takej.

Graf č. 2: Výber medzi demokraciou a možnosťou iného režimu pre Slovensko

Zdroj: Focus 2019, 2020 pre Katedru politológie FIF UK

Pokiaľ sa však občanov na Slovensku pýtame priamo na liberálnu demokraciu, hodnotenie je ďaleko menej pozitívne a opäť ide o dlhodobý trend. Prieskum agentúry Focus pre Inštitút pre verejné otázky z roku 2017 ukázal, že liberálnu demokraciu považuje za blízku hodnotu iba 36% a naopak za vzdialenú hodnotu až 29% respondentov a neutrálnu 28% (Bútorová a Gyárfášová, 2017). Tieto výrazné rozdiely v hodnotení demokracie a liberálnej demokracie sa môžu javiť ako nekonzistentné, keďže ako sme uviedli v predchádzajúcej časti, dnešné demokratické štáty stoja, na modeli liberálnej demokracie. Vysvetlenie ukazujú výsledky tejto otázky rozdelené z hľadiska podporovateľov jednotlivých politických strán (tabuľka č. 1). Najnižšiu mieru podpory liberálnej demokracie deklarujú prívrženci LSNS a KDH, naopak najvyššia je v skupine voličov OĽaNO a SaS, čo naznačuje, že občania si do veľkej miery liberálnu demokraciu stotožňujú s liberálnymi či konzervatívnymi kultúrnymi hodnotami a hodnotia ju potom podľa svojich hodnotových preferencií. V prípade voličov strany OĽaNO sa z pohľadu dnešnej (po voľbách 2020) profilácie strany môže zdať ich podpora pre liberálnu demokraciu ako paradoxná, keďže strana sa hlási skôr ku konzervatívnym hodnotám. Je však potrebné si uvedomiť, že až donedávna sa strana profilovala skôr na iných než hodnotových témach a práve tie (napr. boj proti korupcii) hrali dôležitejšiu rolu pri mobilizácii voličov než hodnotová orientácia strany (pozri napr. Haughton a Deegan-Krause 2020).

Tabuľka č. 1: Pociťovaná blízkosť hodnôt podľa prívržencov politických strán

	<i>„Liberálna demokracia mi je blízka“</i>	<i>„Autoritársky režim mi je blízky“</i>
OĽaNO	59	11
SaS	57	11
Most-Híd	45	17
Sme Rodina	37	16
Populácia SR	36	15
SNS	36	15
Smer-SD	31	19
LSNS	26	24
KDH	16	12

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017

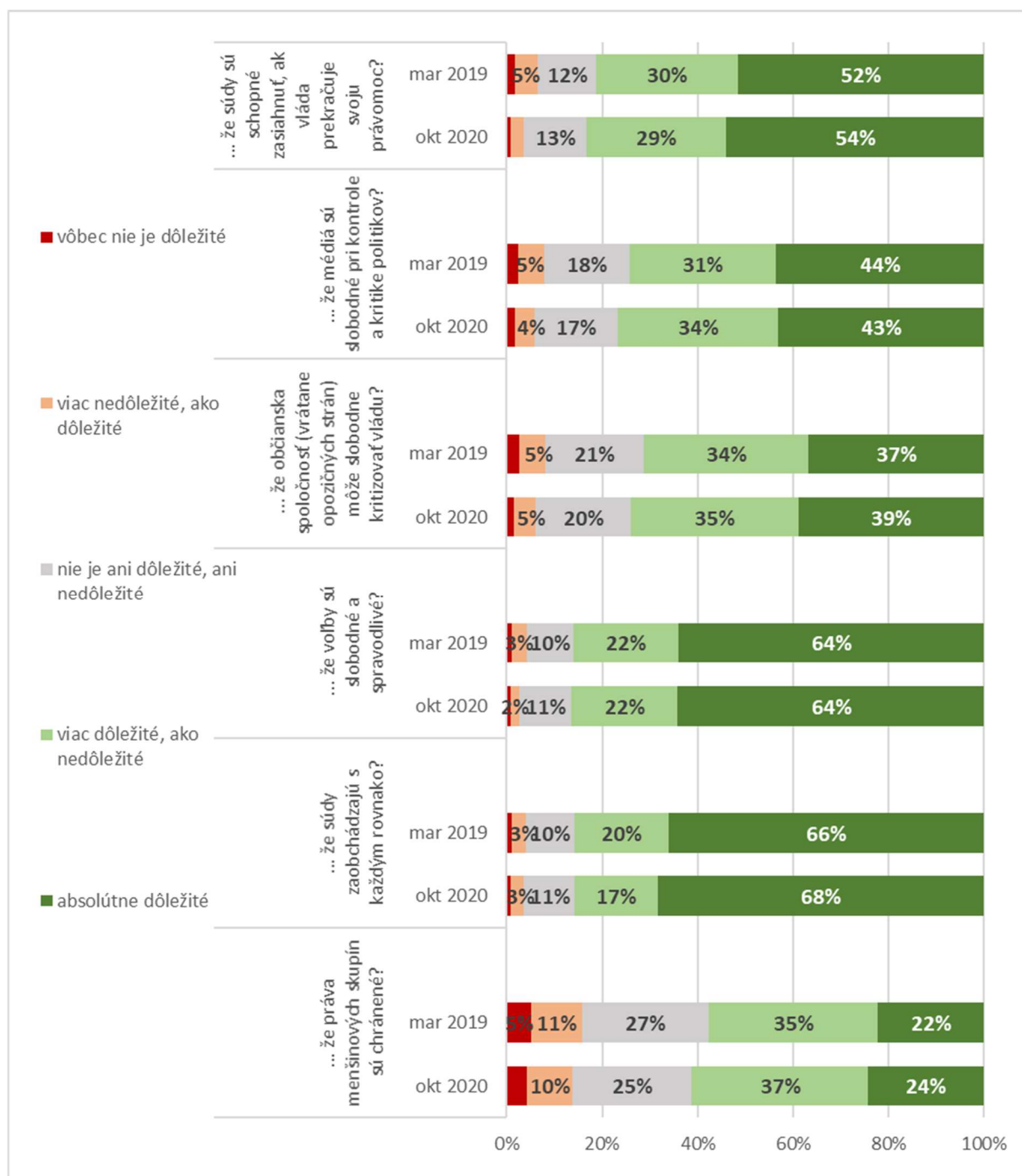
Dostávame sa tak k dôležitej otázke chápania pojmu demokracie občanmi, ktoré sa môže líšiť od chápania a definícií akademikov. Doterajšie štúdie ukazujú, že občania na Slovensku stotožňujú demokraciu predovšetkým so slobodou a možnosťou voľby (procedurálne chápanie), čo je v súlade so základnými princípmi liberálnej demokracie, avšak za významné pre demokraciu považujú aj otázky sociálnych práv a životnej úrovne (ekonomizujúce chápanie, pozri napr. Gyárfášová 2015). V našom výskume sme sa preto rozhodli zistiť, do akej miery občania podporujú hodnoty liberálnej demokracie, nie však

priamou otázkou jej podpory (ktorá je zaťažená konotáciami pojmu liberalizmus z hľadiska kultúrnych hodnôt), ale nepriamo cez jej atribúty (volebný proces, základné práva a slobody, deľba a kontrola moci). Konkrétne sme hodnoty liberálnej demokracie skúmali cez šesť otázok zameraných na jednotlivé charakteristické črty liberálnej demokracie a porovnávali odpovede respondentov získaných v dvoch vlnách: v marci 2019 (prvá vlna panelového prieskumu) a v októbri 2020 (posledná, štvrtá vlna).

Z výsledkov prezentovaných v grafe č. 3 na prvý pohľad vidíme, že slovenská spoločnosť má pozitívny postoj ku všetkým šiestim princípom, a považuje ich za dôležité pre demokraciu na Slovensku. Na druhej strane vidíme aj to, že je zjavný rozdiel v miere, do akej sú jednotlivé princípy dôležité. Princípy rovnosti pred súdom a slobodných a spravodlivých volieb sú považované za najdôležitejšie, a pozitívny postoj k nim má v priemere viac ako 85% ľudí. O úroveň nižšiu dôležitosť majú princípy slobody občianskej spoločnosti, médií či politickej opozície a ich práv kritizovať vládu. Tieto považuje za dôležité približne tri štvrtiny ľudí. Avšak podiel ľudí, ktorí vyjadrili silne pozitívny postoj, je už pod polovicou, pričom pri prvých dvoch bol na úrovni približne dvoch tretín. Napokon, jednoznačne najvlažnejší postoj má spoločnosť k ochrane menšín v demokratickom režime, za dôležitý princíp to považuje iba niečo cez 50% ľudí, pričom silne súhlasný postoj vyjadrila necelá štvrtina.

Pozoruhodné je tiež, že medzi marcom 2019 a októbrom 2020 nedošlo k takmer žiadnej zmene v postojoch spoločnosti v daných otázkach. To je silná indícia toho, že tieto postoje sú relatívne stabilné a ukotvené v spoločnosti a nemenia sa rýchlo.

Graf č. 3: Postoje k vybraným princípom liberálnej demokracie

Zdroj: Focus 2019, 2020 pre Katedru politológie FIF UK

Následne sme pomocou analýzy latentných profilov identifikovali štyri skupiny občanov, ktorí sa vzájomne odlišujú podľa ich postojov k jednotlivým atribútom liberálnej demokracie (tabuľka č. 2). Detailnejšie sa tomuto venuje štúdia Baboš a Dolný (2021). V skratke však výsledky poukazujú na to, že najpočetnejšou skupinou, približne polovicu populácie, tvoria na Slovensku liberálni demokrati. Ide o ľudí s pozitívnym postojom ku všetkým šiestim vybraným princípom liberálnej demokracie. Druhou najpočetnejšou

skupinou sú tzv. procedurálni demokrati. Tí majú pozitívny postoj k procesným aspektom demokratického vládnutia, avšak menej akceptujú prvky občianskej slobody. Táto skupina tvorí mierne viac ako štvrtinu populácie. Tretiu skupinu sme nazvali väčšinoví demokrati. Ľudia v tejto skupine totiž vo vysokej miere akceptujú všetky princípy liberálnej demokracie, okrem jednej – ochranu menšinových práv. Tvoria približne desatinu populácie. Napokon, štvrtou skupinou sú tzv. nedemokrati, ktorí majú negatívny postoj ku všetkým šiestim vybraným princípom. V populácii je približne 13% občanov s týmto postojovým profilom.

Tabuľka č. 2: Početnosť postojových profilov

LATENTNÝ PROFIL	PODIEL V SPOLOČNOSTI
<i>NEDEMOKRATI</i>	13,4%
<i>PROCEDURÁLNI DEMOKRATI</i>	26,9%
<i>VÄČŠINOVÍ DEMOKRATI</i>	9,9%
<i>LIBERÁLNI DEMOKRATI</i>	49,9%

Zdroj: Autori

Z hľadiska ďalšieho vývoja a budúcnosti liberálnej demokracie na Slovensku môžu byť naše výsledky vnímané z dvoch odlišných pohľadov. Na jednej strane ponúkajú pre fungovanie a budúcnosť liberálnej demokracie na Slovensku relatívne optimistický pohľad. Princípy liberálnej demokracie majú všeobecne stále výraznú podporu občanov a skupina „nedemokratov“, ktorí nepodporujú žiadny z jej kľúčových atribútov je relatívne malá. Rovnako tak skupina občanov, pre ktorých sú dôležité všetky princípy politického liberalizmu tvorí približne polovicu populácie. Obavy, že liberálna demokracia je v ohrození pre stratu jej podpory a legitimacy pre občanov na Slovensku sa momentálne javia ako neopodstatnené. Rovnako tak pretrvávajúce liberálno-konzervatívne hodnotové spory, ktoré sa tešia významnej pozornosti médií a výrazne polarizujú spoločnosť nie sú spojené s odlišnosťami vo vnímaní princípov a hodnôt liberálnej demokracie občanov.

Na druhej strane možno rovnako povedať, že polovica populácie má problém s podporou minimálne jedného z jej kľúčových atribútov. Aj keď samotný systém liberálnej demokracie na Slovensku nie je ohrozený jej systematickým odmietaním, existujú však významné skupiny občanov, pre ktorých by oslabenie niektorých kľúčových súčastí bolo v súlade s ich predstavou demokracie a takéto snahy by preto mohli nájsť ich podporu. Ako najmenej ukotvené medzi občanmi sa ukázali najmä princípy ochrany menšín a uznanie úlohy občianskej spoločnosti pre kontrolu vlády.

3.2 Vnímanie liberálnej demokracie politickou elitou

Ako už bolo spomenuté vyššie v teoretickej a metodologickej časti tejto publikácie, pri skúmaní postojov verejnosti je dôležité skúmať aj komunikáciu politických elít. V tejto podkapitole výskumnej správy analyzujeme postoje politických aktérov, ktoré zazneli vo verejnom priestore v rokoch 2019 až 2020.

K spochybňovaniu demokracie ako politického režimu všeobecne došlo v nami sledovaných príspevkoch iba v zanedbateľnom počte prípadov, a to v 20 prípadoch, čo predstavuje 0,19% zo všetkých zaznamenaných vyjadrení. Ako však ukazuje tabuľka č. 3, až 13 z týchto 20 výrokov spochybňujúcich demokraciu, a teda anti-systémových výrokov bolo zo strany Kotlebovci- Ľudová strana Naše Slovensko.

Tabuľka č. 3: Anti-systémové výroky politických elít

Autor výroku (podľa strán)	počet
Kotlebovci - ĽSNS	13
OĽaNO	1
Nestraniční kandidáti na prezidenta z volieb 2019	6
SPOLU	20

Zdroj: Autori

Okrem spochybňovania demokratického režimu sme kódovali aj postoj voči liberálnej demokracii a jej vybraným princípom, pričom sme si všímali, či politický aktér odmieta, alebo obhajuje hlavné princípy liberálnej demokracie (bližšie pozri podkapitolu 2.3).

Výroky, ktoré išli proti niektorému z princípov liberálnej demokracie sme zaznamenali v 92 prípadoch (z 10 458), čo predstavuje 0,92% vyjadrení. V nich došlo k spochybneniu iba štyroch zo všetkých vyššie menovaných princípov. Konkrétne princípy a podiel negatívnych výrokov voči nim sú uvedené v tabuľke č. 4.

Tabuľka č. 4: Spochybňované princípy liberálnej demokracie

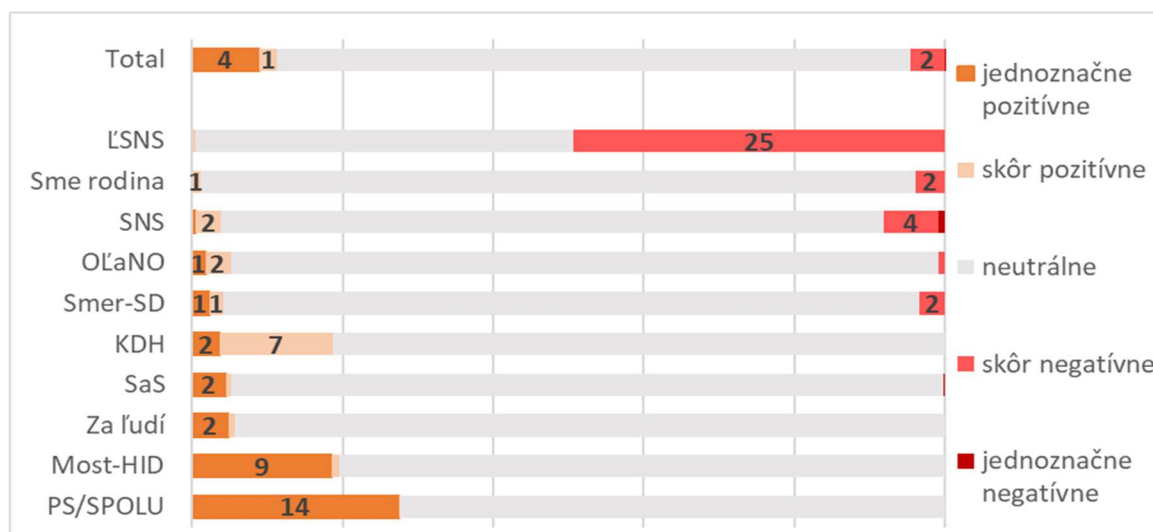
Princíp liberálnej demokracie	Podiel vyjadrení
Ochrana práv menších	52,08%
Nezávislosť a rola médií v demokracii	29,17%
Právo združovať sa / úloha občianskej spoločnosti	12,50%
Práva občianskej spoločnosti	6,25%

Zdroj: Autori

Ako ukazuje tabuľka č. 4, ak sa už politickí aktéri dopúšťajú spochybňovania princípov liberálnej demokracie, ide skôr o princípy vychádzajúce z liberálnych slobôd, než ústavnej del'by moci. Najčastejšie spochybňovaným princípom, a to vo viac než polovici prípadov, je princíp ústavnej ochrany práv menších, ktorého opakom je tzv. tyrania väčšiny.

Okrem spochybňovania jednotlivých princípov liberálnej demokracie sme hodnotili aj celkové vyznenie výstupov politických elít vo vzťahu k liberálnej demokracii. Hodnotenie bolo založené na 5-stupňovej, tzv. Likertovej škále od úplne pozitívneho vyjadrenia po úplne negatívne vyjadrenia. Výsledky za politické strany ukazuje graf č. 4. Jednoznačne najviac negatívnych vyjadrení – až štvrtinu zo 430 kódovaných – sme zaznamenali pri strane Kotlebovci – ĽSNS. Táto politická strana pritom nemala ani jeden (či už skôr, alebo jednoznačne) pozitívny výrok. Ďalšími stranami s negatívnymi výrokmi vo vzťahu k liberálnej demokracii, avšak v relatívne nízkom počte, boli SNS, Sme rodina a Smer-SD. Naopak, najviac pozitívnych výrokov sme zaznamenali pri dvojkoalicii PS/Spolu, a to spolu (skôr plus jednoznačne pozitívnych) 14% z takmer 1800 kódovaných vyjadrení. Nasledovali Most-Híd (9%), Za ľudí a SaS (zhodne po 2%). Viac graf č. 4.

Graf č. 4: Postoje k liberálnej demokracii podľa politických strán (v %)

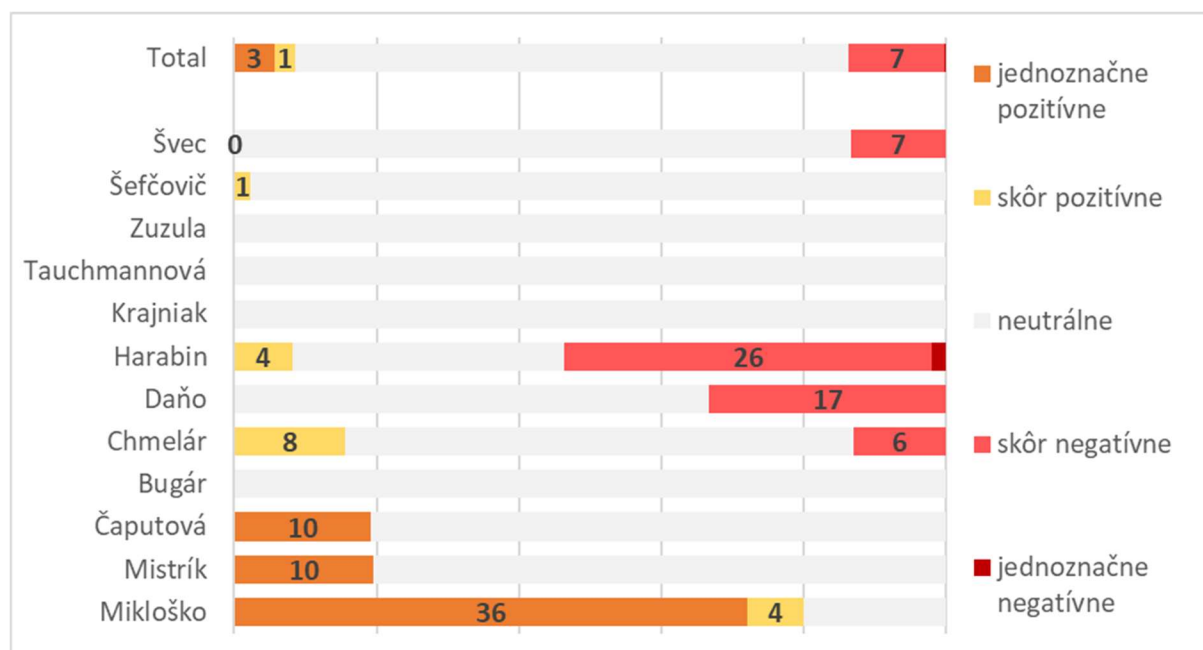

Zdroj: Autori

Vzhľadom na to, že v sledovanom období sa konali prezidentské voľby, sledovali sme v prvom kvartáli 2019 aj kandidátov na prezidenta SR. Graf č. 5 ukazuje distribúciu ich vyjadrení vo vzťahu k liberálnej demokracii. Vzhľadom na príliš nízky výskyt vyjadrení sme do porovnania nezahrnuli kandidátov Zábajníka a Kotlebu (ktorý nevyužíval oficiálny facebookový kanál, a nebol pozývaný do iných než oficiálnych predvolebných diskusií). Výrazne najviac negatívnych vyjadrení, viac ako štvrtinu zo všetkých, mal kandidát Štefan Harabin. Jeho výkon medzi prezidentskými kandidátmi sa tak dá

prirovnať k podielu, ktorý dosiahla strana Kotlebovci – ĽSNS medzi politickými stranami. Po Harabinovi boli ďalej voči liberálnej demokracii najnegatívnejší Daňo (17%), Švec (7%) a Chmelár (6%). Naopak, medzi kandidátov na prezidenta s najpozitívnejšími vyjadreniami voči liberálnej demokracii patrili Mikloško (36%), Mistrík a Čaputová (obaja 10%).

Graf č. 5: Postoje k liberálnej demokracii podľa prezidentských kandidátov

Zdroj: Autori

Na základe nášho empirického výskumu možno konštatovať, že delegitimizačný, anti-systémový diskurz nie je dominantnou črtou slovenskej politickej scény. Zároveň však potvrdzuje predpoklady (ktoré neboli doposiaľ empiricky podložené) o aktívnom pôsobení anti-systémových politikov a politických strán. Diskurz politikov ako Harabin, Daňo, Švec, či politickej strany Kotlebovci-ĽSNS možno považovať za spochybňujúci jednotlivé aspekty liberálnej demokracie. Nuž a ak sa pozrieme, na ktoré aspekty je toto spochybňovanie cielené, vidíme, že práve ochrana menších, rola médií a občianskej spoločnosti je najčastejším terčom kritiky. Ak si to porovnáme s podporou verejnosti pre jednotlivé charakteristiky liberálnej demokracie, aspekty kritizované v politickom diskurze korelujú so zníženou podporou pre tieto črty liberálnej demokracie medzi verejnosťou. Samozrejme vzťah a dopad politického diskurzu na verejný nie je exkluzívny. To znamená, že verejný diskurz a postoje verejnosti nie sú tvorené výlučne len na základe vplyvu politikov. Popri iných faktoroch zohrávajú kľúčovú rolu aj médiá, a preto sa im budeme venovať v nasledujúcej podkapitole.

3.3 Vnímanie liberálnej demokracie médiami

V tejto časti predstavíme vybrané výsledky nášho kvalitatívneho skúmania spravodajstva vybraných slovenských médií, ktoré sa v sledovanom období týkali oblasti liberálnej demokracie.

Prezentované výsledky vychádzajú z dát za roky 2019 a 2020. Celkový počet príspevkov a počet relevantných príspevkov, ktoré sa priamo či nepriamo dotýkali atribútov demokratického systému sumarizuje za jednotlivé roky tabuľka č. 5.

Tabuľka č. 5: Celkový počet analyzovaných dní spravodajstva, počet príspevkov a podiel relevantných príspevkov

Rok	RTVS		TV Markíza		Denník N	Sme		Nový čas		Zem a Vek	Hlavné správy
	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	
Príspevky celkovo	1244	1101	1190	1158	623	1603	1325	1516	628	2183	
Relevantné príspevky	239	167	185	171	151	330	100	99	259	291	
Podiel relevantných (v %)	19,2	15,2	15,5	14,8	24,2	20,6	7,5	6,5	41,2	13,3	

Zdroj: Autori

Z hľadiska počtu príspevkov by sme mohli našu vzorku rozdeliť do dvoch skupín. Vzhľadom na prioritné zameranie na aktuálne denné spravodajstvo máme päť médií s vyšším počtom príspevkov (RTVS, Markíza, denník Sme, Nový čas a web portál Hlavné správy), naopak Denník N a Zem&Vek s nižším počtom príspevkov, čo vyplýva z ich zamerania na dlhšie a viac analytické príspevky. Naša vzorka je rozsahom dobre porovnateľná. Špecifiká jednotlivých médií sa odrážajú aj v podiele relevantných príspevkov, ktoré sa nejakým spôsobom dotýkajú niektorého z aspektov liberálnej demokracie. Najnižší podiel relevantných príspevkov dosiahol podľa očakávania (vzhľadom na bulvárny charakter denníka) Nový čas. Rovnako podľa očakávania nasleduje spravodajstvo komerčnej televízie Markíza. Nižší podiel relevantných príspevkov sme zaznamenali aj v prípade internetového portálu Hlavné správy, avšak takýto údaj je potrebné vnímať v kontexte celkového počtu príspevkov. Internetový denník Hlavné správy je charakteristický výrazne väčšou kvantitou ponúkaných článkov vydaných počas jedného dňa. Ak by sme sa pozreli na počet relevantných príspevkov, ten je porovnateľný (až vyšší) s médiami ako Sme či RTVS. Najvyššie podiely získali médiá, ktoré sa vo zvýšenej miere venujú politike, avšak predsa len prekvapujúci je veľmi vysoký podiel relevantných príspevkov v časopise Zem&Vek. Tu sa na rozdiel od ostatných

analyzovaných médií vyskytujú relevantné príspevky týkajúce sa liberálnej demokracie aj v príspevkoch v iných témach ako v oblasti politiky (napr. aj v oblasti článkov týkajúcich sa ekonomiky a kultúry), čo dokumentuje tabuľka č. 6.

Tabuľka č. 6: Hlavná téma relevantných príspevkov

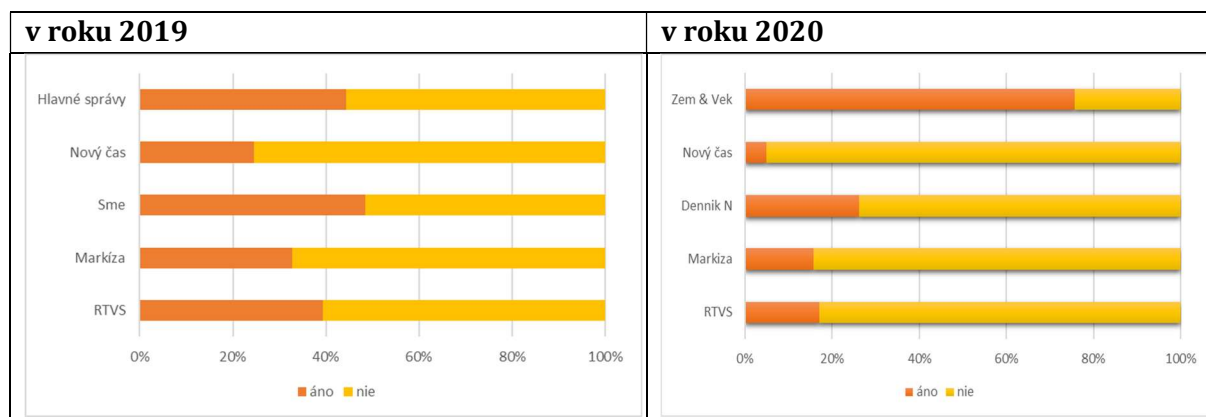
Hlavná téma	RTVS*	Markíza*	Sme	Denník N	Nový čas*	Zem&Vek	Hlavné správy
Politika	98,9%	98,9%	96,5%	96,7%	94,5%	80,7%	94,8%
Ekonomika	0%	0,3%	0,7%	1,3%	0,5%	11,6%	1,4%
Kultúra	0,5%	0%	1,4%	1,3%	1,5%	7,3%	3,1%
Šport	0,6%	0%	1,4%	0%	2,5%	0%	0,7%
Iné	0%	0,9%	0,0%	0,7%	1,0%	0,4%	0,0%

* uvádzame priemer za roky 2019-2020

Zdroj: Autori

V druhom kroku sme skúmali nielen samotný výskyt črt súvisiacich s liberálnou demokraciou v príspevkoch médií, ale aj to, či sú charakteristické črty liberálnej demokracie hlavnou témou príspevku. Výsledky sumarizuje graf č. 6.

Graf č. 6: Charakteristické črty liberálnej demokracie ako hlavná téma príspevku (v %)

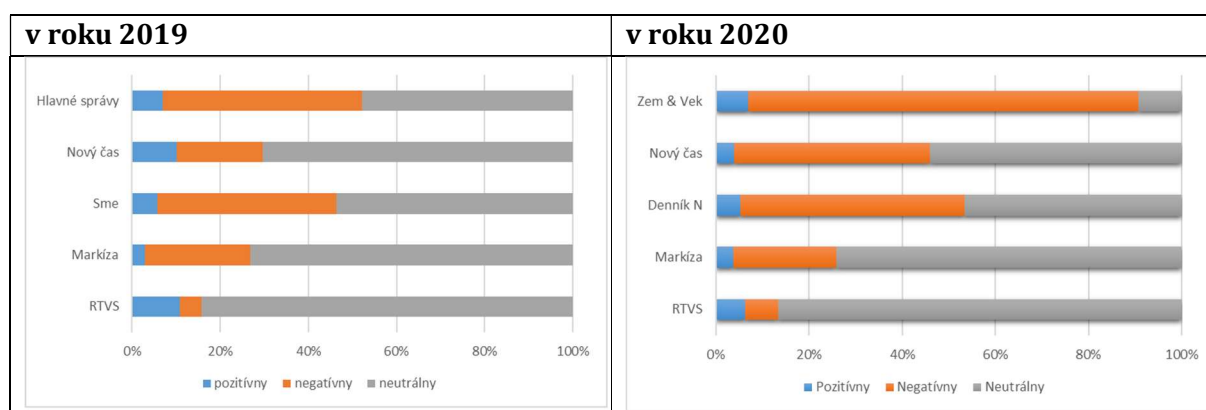
Zdroj: Autori

Tieto výsledky sú vo väčšine prípadov podobné ako v prípade podielu relevantných príspevkov, opäť však s výnimkou časopisu Zem&Vek, v ktorom príspevky priamo zamerané na aspekty liberálnej demokracie výrazne dominujú a tvoria až tri štvrtiny relevantných článkov. Pre toto médium je tak liberálna demokracia a jej princípy jednou z hlavných tém, čím sa výrazne líši od bežných médií a spravodajstva, ktoré sú zamerané najmä na aktuálne otázky, a princípov liberálnej demokracie sa dotýkajú len nepriamo.

Denník Nový čas v tomto prípade predstavuje protipól časopisu Zem&Vek a témy liberálnej demokracie sú zastúpené len minimálne.

Spolu s tematickým zameraním príspevkov sme sa tiež zamerali aj na spôsob, akým boli príspevky v jednotlivých médiách spracované. V prvom rade nás zaujímal celkový tón a ladenie príspevkov (pozitívny, negatívny, neutrálny). Výsledky prezentované v grafe č. 7 jednoznačne rozdeľujú médiá do troch typov. Prvým je spravodajstvo RTVS, kde absolútne dominuje neutrálne spracovanie príspevkov a pozitívne alebo negatívne ladenie je skôr výnimočné. Druhým typom sú spravodajstvá Televízie Markíza, oboch denníkov a Nového času, kde síce prevažujú neutrálne relevantné príspevky, avšak nachádzajú sa tu aj pozitívne/negatívne ladené príspevky. Osobitným typom je prístup „alternatívnych“/dezinformačných médií – denníka Hlavné správy a mesačníka Zem&Vek, kde sú neutrálne príspevky (a s nimi aj pozitívne ladené) menšinou (v prípade Zem&Vek len veľmi malou) a dominujú tu príspevky, ktoré sú naladené negatívne. Spolu s predchádzajúcimi grafmi to jasne naznačuje prístup týchto médií k liberálnej demokracii a v drvivej väčšine sa jej princípy spomínajú v negatívnom kontexte.

Graf č. 7: Celkový tón relevantných príspevkov (v %)

Zdroj: Autori

Celkový charakter príspevkov môže byť okrem tónu a ladenia ovplyvnený a zvýraznený aj využitím emotívne zafarbeného jazyka. Ako jasne vyplýva z tabuľky č. 7, všetky mainstreamové médiá sa používaniu emotívne zafarbeného jazyka v príspevkoch týkajúcich sa témy liberálnej demokracie prakticky úplne vyhýbajú, čo je prekvapujúce najmä v prípade denníka Nový čas. Za zmienku tiež stojí, že v prípade spravodajstva RTVS sme nezaznamenali žiadny prípad použitia emocionálne zafarbeného jazyka. Úplným protikladom je „alternatívny“ Zem&Vek, kde je používanie takéhoto vyjadrovania a to predovšetkým v negatívnom tóne štandardným prostriedkom, čo ešte zvýrazňuje celkový (predovšetkým) negatívny prezentovaný dojem, ktorý sa spája s liberálnou demokraciou.

Tabuľka č. 7: Využívanie emotívne zafarbeného jazyka

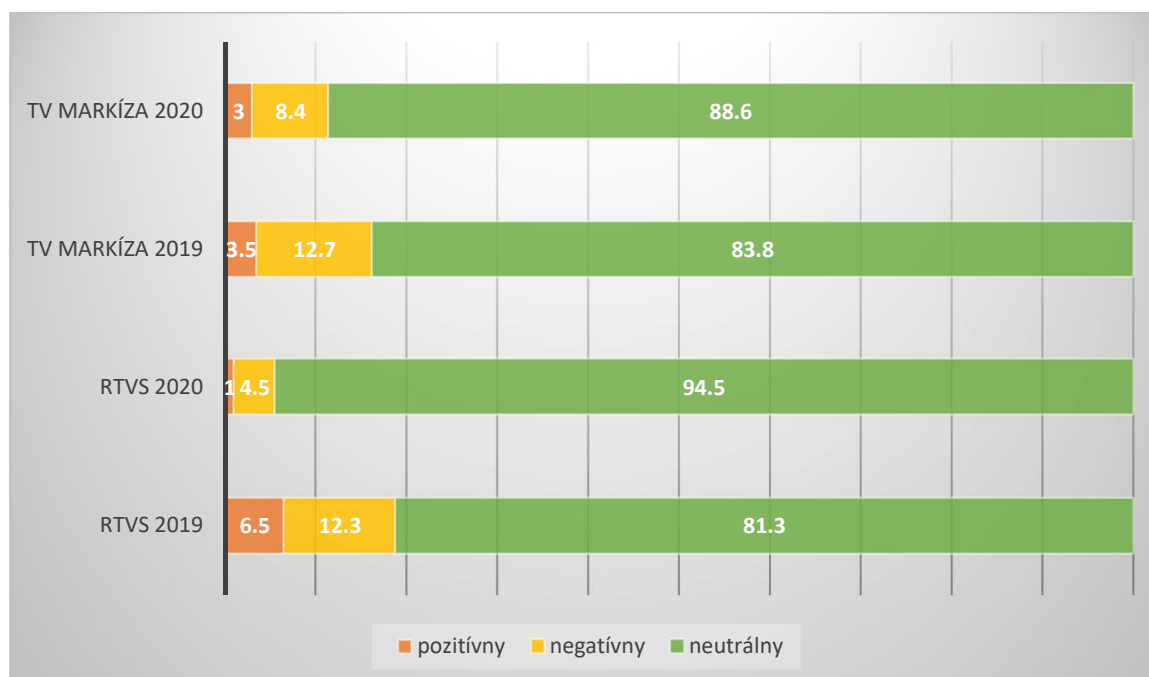
Jazyk príspevku	RTVS*	Markíza*	Denník N	Sme	Nový čas*	Zem&Vek	Hlavné správy
emotívny - pozitívne	0,6%	0%	0%	0,4%	1%	2,8%	1,8%
emotívny - negatívne	0,6%	3,2%	6,4%	8,1%	6,6%	67,6%	35,0%
neutrálny/vecný	98,8%	96,9%	93,6%	91,5%	92,4%	29,6%	63,2%

*uvádzame priemer za roky 2019-2020

Zdroj: Autori

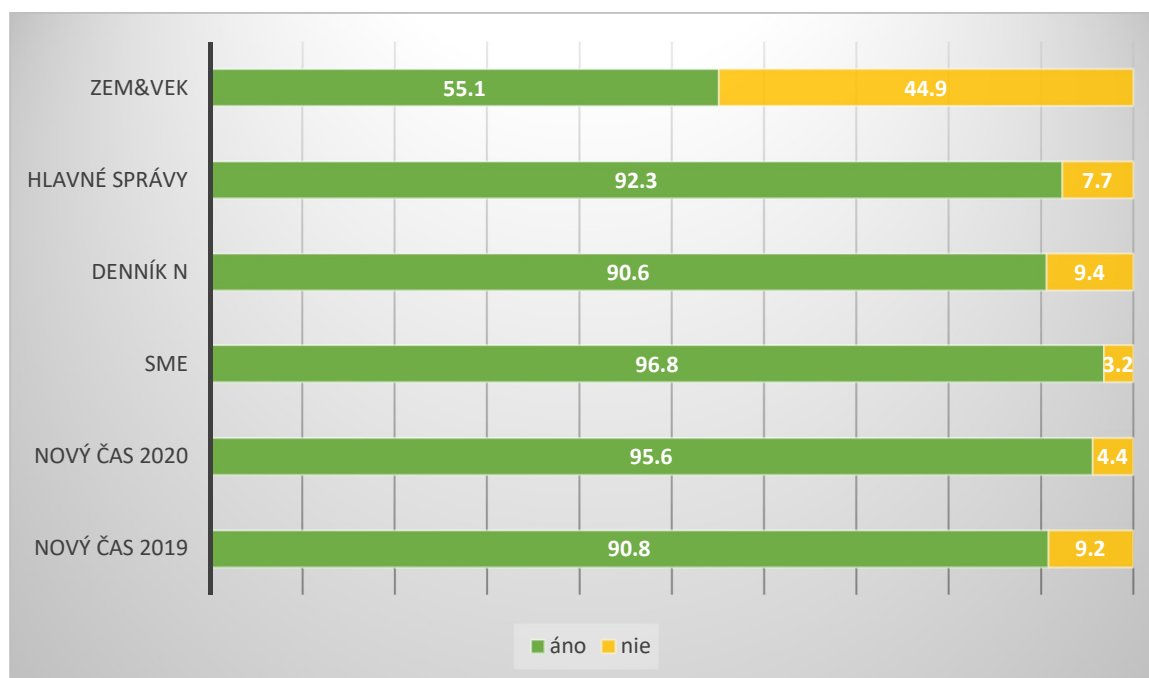
Charakter a vyznenie spravodajských príspevkov môžu byť okrem tónu či emotívneho jazyka ovplyvnené aj emocionálne zafarbeným a selektívne vybranými ilustračnými zábermi či fotografiami. Preto sme do analýzy zahrnuli aj tieto aspekty a výsledky prezentujú grafy č. 8 a 9.

Graf č. 8: Tón použitého obrazového materiálu v TV (v %)

Zdroj: Autori

Graf č. 9: Fotografia súčasťou článku emocionálne neutrálna

Zdroj: Autori

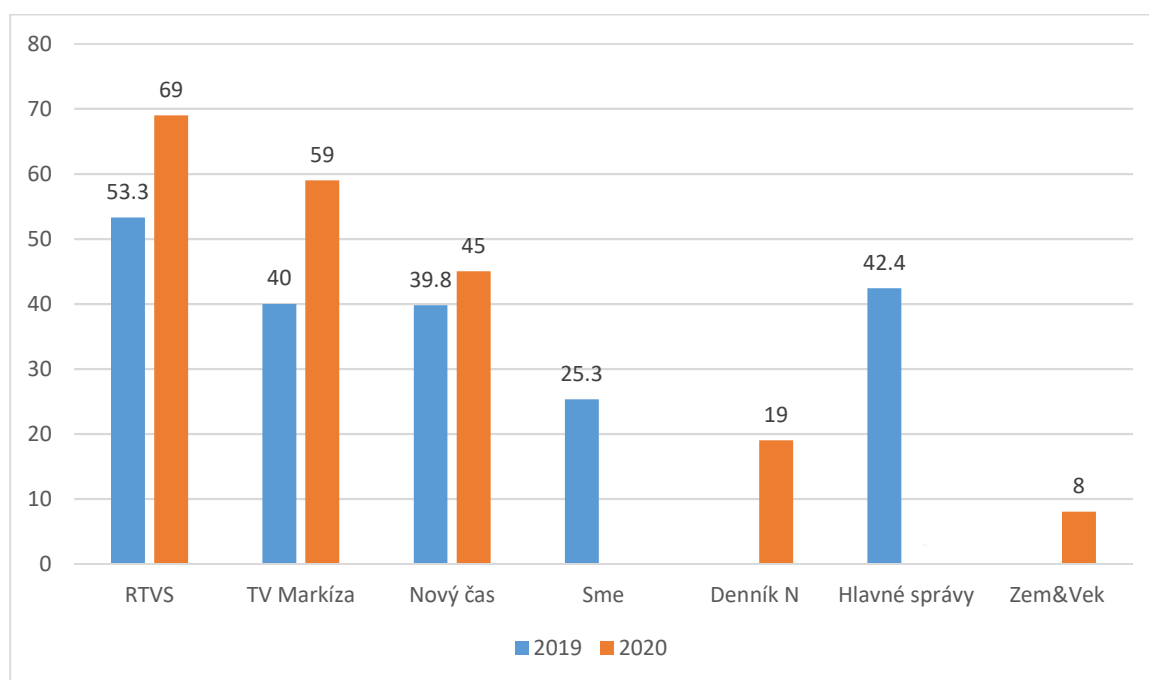
V prípade televízneho spravodajstva je používanie emocionálneho obrazového materiálu v spravodajstve RTVS výrazne menšinové, aj keď sa na rozdiel od využívania jazyka vyskytuje. Vyšší podiel sme podľa očakávania zaznamenali v spravodajstve Televízie Markíza, ale aj v tomto prípade nejde o často využívanú prax. V tomto ohľade tak nie je televízne spravodajstvo súkromnej a verejnoprávnej televízie zásadne odlišné a obe v prípade tém týkajúcich sa liberálnej demokracie tento spôsob ovplyvňovania divákov zväčša nepoužívajú.

U printových médií sme sledovali charakter resp. výskyt emocionálne zafarbených sprievodných fotografií či ilustrácií. V prípade mainstreamových denníkov je situácia podobná ako pri spravodajstve televízií a možno povedať, že pravidlom je používanie emocionálne neutrálnych fotografií a ilustrácií. Prekvapujúci je však vyšší výskyt emocionálne zafarbených materiálov v Denníku N a to napríklad aj v porovnaní s bulvárne zameraným Novým časom, kde by sa podobné praktiky dali očakávať častejšie. V roku 2020 však používanie emocionálne zafarbených fotografií kleslo v tomto bulvárnom denníku na takmer polovičnú úroveň v porovnaní s rokom 2019 (z pôvodných 9,2% na 4,4%). Túto zmenu pripisujeme najmä pandemickej situácii v roku 2020, ktorá jednak obmedzila pohyb a stretávanie v rámci krajiny a tiež spôsobila, že počnúc marcom sa väčšina relevantných príspevkov sústreďovala na politické dianie a obmedzenia najmä v súvislosti s COVID-19. Dôsledky obmedzení z pohľadu charakteristík liberálnej demokracie boli rozoberané zväčša z „technického“ hľadiska bez využívania emotívne citlivého fotografického materiálu.

Rovnako ako aj v predchádzajúcich znakoch sa v tomto ohľade výrazne odlišuje časopis Zem&Vek, kde sa v prípade článkov súvisiacich s témou liberálnej demokracie sa veľmi často objavovali fotografie a iný obrazový materiál, ktorý nemožno považovať za emocionálne neutrálny a spolu s jazykom zvýrazňoval ladenie týchto článkov.

Celkový charakter príspevkov dotvára spolu s použitým tónom príspevku, jazykom a obrazovým materiálom aj využívanie špecifických uhlov pohľadu, resp. zdôrazňovanie istého aspektu (tzv. rámce). Skúmanie týchto uhlov pohľadu komplikuje ich otvorený charakter a nie je preto jednoduché zaradiť ich do všeobecnejších kategórií. Základným údajom pre naše hodnotenie preto bol predovšetkým podiel príspevkov, ktoré nemajú žiadny špecifický uhol, problém či tému, ktorú by príspevok zdôrazňoval a ukazuje ho graf č. 10.

Graf č. 10: Podiel relevantných príspevkov bez špecifického uhla pohľadu (v %)

Zdroj: Autori

V tomto znaku sa nám skúmané médiá rozdelili do dvoch skupín. Prvou z nich sú obe televízie, denník Nový čas a dezinformačný portál Hlavné správy s vysokým (prípadne prevažujúcim) podielom príspevkov bez zjavného rámca. Nevyužívanie rámcovania môže byť prekvapivé najmä pri bulvárnem a dezinformačnom zdroji informácií. Avšak pri podrobnejšom skúmaní obsahu oboch médií je vysvetlenie takéhoto javu zrejmé z obsahového zamerania. Pri Novom čase vidíme snahu informovať o politike (a veciach súvisiacich s charakteristikami liberálnej demokracie) prevažne vo veľmi strohom/obmedzenom rozsahu nielen čo do počtu príspevkov, ale aj pokiaľ ide o ich

rozsah. To zásadným spôsobom ovplyvňuje možnosť využívať rámce. Pokiaľ ide o dezinformačný portál Hlavné správy, relatívne vysoký podiel príspevkov bez rámca je spôsobený faktom, že portál masívne preberá a zverejňuje správy z tlačových agentúr, ktoré sú písané bez využívania rámcov. Pokiaľ by sme však relevantné príspevky „očistili“ od agentúrnych správ, podiel by bol iný.

Naopak u oboch mainstreamových denníkov (Sme a Denník N) a dezinformačného mesačníka Zem&Vek tvoria príspevky bez rámcovania menšinu. Takéto výsledky vyplývajú z charakteru týchto médií, ktoré sa do veľkej miery neorientujú iba na informovanie o aktuálnych udalostiach, ale snažia sa o obširnejšie spracovanie tém, kde je zdôrazňovanie istých aspektov očakávané. Dôležité je preto pozrieť sa hlbšie na obsah jednotlivých využívaných rámcov. Tabuľka č. 8 prezentuje tri najpoužívanejšie rámce jednotlivých médií a ich celkový percentuálny podiel na relevantných príspevkoch.

Tabuľka č. 8: Najčastejšie používané rámce

	RTVS*	TV Markíza*	Sme	Denník N	Nový čas*	Hlavné správy	Zem&Vek
1	Riziko	Príležitosť	Riziko	Riziko	Odsúdenie	Ohrozenie	Odsúdenie
2	Príležitosť	Riziko	Ohrozenie	Odsúdenie	Legitimizácia extrémizmu	Príležitosť	Manipulácia
3	Pol. konflikt	Pol. konflikt	Príležitosť	Príležitosť	Pol. konflikt	Zosmiešňovanie	Ohrozenie

*uvádzame priemer za roky 2019-2020

Zdroj: Autori

V prípade spravodajstva RTVS, TV Markíza a oboch mainstreamových denníkov môžeme vidieť niektoré spoločné rámce, ako sú zdôrazňovanie rizika a príležitosti. Riziko je v tomto prípade chápané v zmysle dobrého a náležitého fungovania demokracie a jej pravidiel. Spolu so zdôrazňovaním príležitostí (či dokonca momentu užitočnosti ako v prípade RTVS) vidíme prevažujúce pozitívne rámcovanie liberálnej demokracie. V prípadoch TV Markíza a Nového času sme zaznamenali aj relatívne častý rámec zdôrazňovania konfliktu v koalícii, ktorý je v súlade s ich potrebou priťahovania pozornosti divákov bulvarizujúcim prístupom ku každodenným udalostiam. Výrazným rámcom vo všetkých tlačených médiách je zdôrazňovanie odsúdenia politických predstaviteľov. V prípade Denníka N a Nového času však ide skôr o odsudzovanie predstaviteľov minulej či súčasnej vlády za ich kauzy, či iné morálne prehrešky a nemá negatívne presahy k princípom liberálnej demokracie, skôr naopak. V prípade rámca a zdôrazňovania odsúdenia časopisom Zem&Vek a portálom Hlavné správy však ide odsúdenie systému a jeho predstaviteľov ako celku – nie preto, že porušujú jeho pravidlá, ale preto, že sú ich nositeľmi. Predstavitelia a režim liberálnej demokracie sú však v tomto médiu často odsudzovaní aj z dôvodu upierania demokratických práv, konkrétne slobody slova pre predstaviteľov „alternatívnych“ médií a extrémistických politických prúdov.

Taktiež títo predstavitelia dezinformačných médií veľmi často využívajú rámce, ktoré sa u ostatných médií prakticky nevyskytujú. Je to najmä zdôrazňovanie manipulácie „ľuďmi z pozadia“, mainstreamom, či najrôznejšími zoskupeniami „mocných“. Druhým je rámec ohrozenia, ktorý zdôrazňuje akútne a zásadné hrozby zo strany viacerých skupín, ktoré sú produktom fungovania liberálnej demokracie (migranti, priemyselné komplexy, liberáli a pod.). Dôležité je aj relatívne časté využívanie portálom Hlavné správy uhla zosmiešňovania demokratických predstaviteľov a inštitúcií, ktoré sú rámcované ako nekompetentné, zapredané a neschopné racionálneho uvažovania. Všetky spomenuté rámce týchto médií sú na rozdiel od ostatných médií smerované proti princípom liberálnej demokracie, resp. problém vidia vo fungovaní liberálnej demokracie, nie v nedodržiavaní jej noriem.

Zásadná odlišnosť časopisu Zem&Vek v spôsobe a obsahu spracovania a informovania o témach liberálnej demokracie sa potvrdzuje aj v celkovom hodnotení príspevkov jednotlivých médií. Tabuľka č. 9 jasne dokumentuje zásadnú priepasť časopisu Zem&Vek a ostatných médií. Zatiaľ čo všetky mainstreamové médiá vo svojich príspevkoch súvisiacich s touto témou prinášajú predovšetkým neutrálne hodnotenie (s výnimkou Denníka N, kde sú významnou skupinou články s pozitívnym hodnotením liberálnej demokracie), Zem&Vek ako jediné médium prináša príspevky s negatívnym vyznením, s takmer polovicou výlučne negatívnych. Aj keď u mainstreamových médií môžeme vidieť negatívne rámce, jazyk, tón príspevku, prípadne obrazový materiál, táto negativita sa nikdy neprenáša do negatívneho hodnotenia liberálnej demokracie. V prípade Zem&Vek to neplatí a výrazná negativita formy a obsahu príspevkov smeruje k jasnemu spochybneniu a odmietnutiu princípov liberálnej demokracie. Liberálna demokracia je považovaná za systém, ktorý umožňuje „únos štátu“ úzkou skupinou (bližšie nešpecifikovaných) mocenských elít. Voľby a médiá (mainstreamové) sú považované za manipulatívne nástroje týchto elít, a preto nemajú zmysel. Riešením je kontrola médií a obmedzenie politickej súťaže. Rovnako spochybnovaným princípom liberálnej demokracie je sloboda názorov. Aj keď sa tieto médiá slobodou názorov často oháňajú ak je v ich prospech alebo v prospech politických predstaviteľov šíriacich „alternatívne“ názory (napr. LSNS, Vlasť), toto právo je upierané nositeľom liberálnych a progresívnych hodnôt. Trend jednoznačného negativizmu je menej prítomný pri portáli Hlavné správy, avšak dôvodom je masívne preberanie agentúrnych správ, ktoré „zmierňujú“ celkové vyznenie tohto média.

Tabuľka č. 9: Celkové vyznenie príspevkov vzhľadom k liberálnej demokracii (podiel v %)

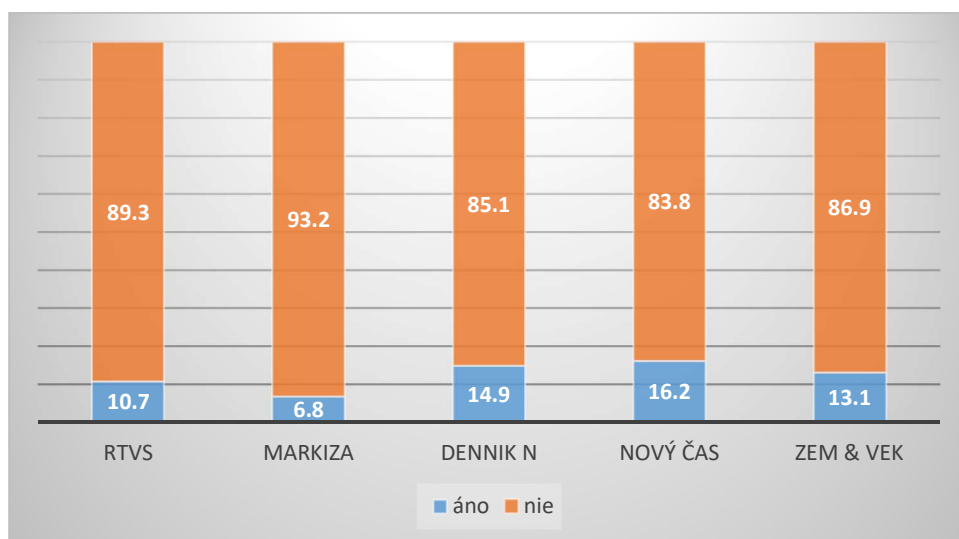
Vyznenie	RTVS 2020	RTVS 2019	Markíza 2020	Markíza 2019	Nový čas 2020	Nový čas 2019	Dennik N	Sme	Zem&Vek	Hlavné správy
Jednoznačne pozitívny voči LD	6,3	9,1	3,8	5,9	1,0	6,1	22,5	23,6	0,8	2,7
Dominovali pozitívne názory	0	0	0	0	0	0	1,3	1,1	3,5	9,6
Neutrálne	93,7	87,3	96,2	92,4	99,0	87,9	76,2	65,5	18,6	63,4
Dominovali negatívne	0	0,6	0	0	0	0	0	0	27,5	15,1
Jednoznačne negatívny voči LD	0	0	0	0	0	0	0	0	49,6	8,9

Zdroj: Autori

Za zmienku stojí aj neutralita televízneho spravodajstva a to najmä s ohľadom na to, že podľa našich zistení (pozri graf 13), dospelá populácia na Slovensku najintenzívnejšie sleduje správy práve prostredníctvom televízneho vysielania (viac než polovica populácie sleduje televízne správy takmer každý deň alebo viackrát za týždeň). Podľa Sparksa (1995) médiá zohrávajú kľúčovú rolu pri fungovaní všetkých prvkov demokracie. Ettema a Glaser (1998) špecifikujú túto rolu, keď hovoria o možnosti médií zverejňovať a rozširovať informácie, ktoré aktivizujú zmysel verejnosti pre to, čo je správne a to, čo je zlé. Preto spravodajstvo neutrálne ladené voči liberálnej demokracii sa môže na prvý pohľad javiť ako správny prístup, avšak je si potrebné uvedomiť, že existuje zásadný rozdiel medzi politickou neutralitou (čo by určite aspoň v prípade verejnoprávnej televízie mal byť požadovaný prístup k spravodajstvu) a neutralitou voči politickému systému. Formovanie pozitívnych postojov k princípom liberálnej demokracie, akými sú názorová a politická pluralita či princípy právneho štátu, je súčasťou širšej výchovy k občianstvu, ktorá predstavuje formu celoživotného vzdelávania. A práve tu majú rolu aj médiá.

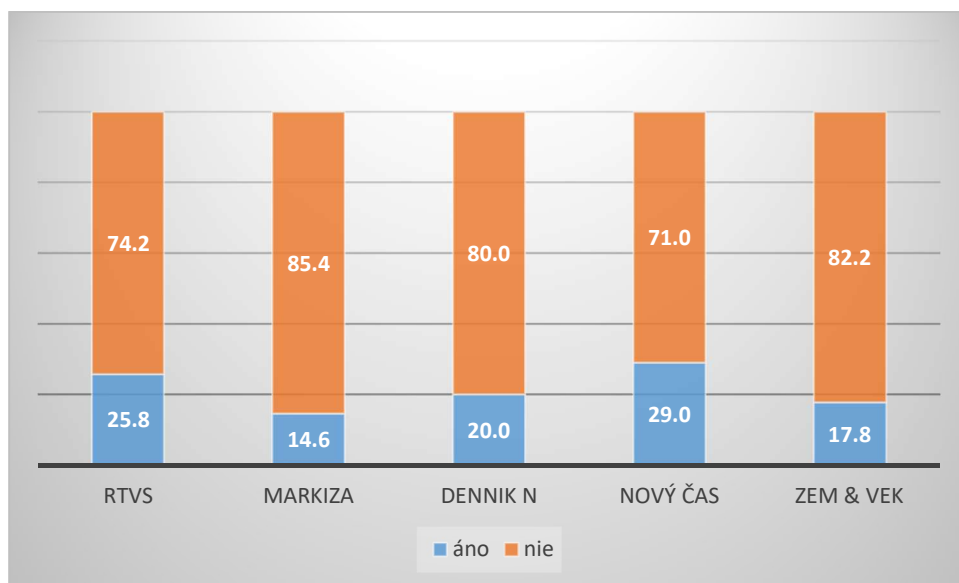
Pri komparácii nami sledovaných médií boli zaujímavé aj atribúty, kde sme nezistili zásadný systematický rozdiel. Príkladmi je využívanie expertov a dát v príspevkoch. Naše zistenia nepotvrdili pôvodné predpoklady, že by bulvárne, či „alternatívne“ médiá mali tieto zdroje využívať výrazne menej ako mainstreamové médiá. Ako ukazujú grafy č. 11 a 12 nedeje sa tak. Využívanie dát a expertov však môže byť do veľkej miery utilitárne, keď aj tento atribút môže napomáhať snahe „alternatívnych“ či bulvárnych médií budovať si imidž seriózneho informačného zdroja.

Graf č. 11: Využitie dát v relevantných príspevkoch (v %)

Zdroj: Autori

Graf č. 12: Využitie expertov v relevantných príspevkoch

Zdroj: Autori

Záverom by sme chceli upriamiť pozornosť ešte na jednu dôležitú odlišnosť v našej vzorke skúmaných médií, ktorá opäť kopíruje deliacu líniu „alternatívnych“ (dezinformačných) médií a štandardných mainstreamových médií. Zatiaľ čo štandardné médiá v našej vzorke poskytovali len veľmi obmedzený priestor pre politikov a politické zoskupenia, ktorých sme na základe empirického skúmania označili ako anti-systémových (Harabin, Kotlebovci-LNSN), Zem&Vek ako „alternatívny“ mesačník

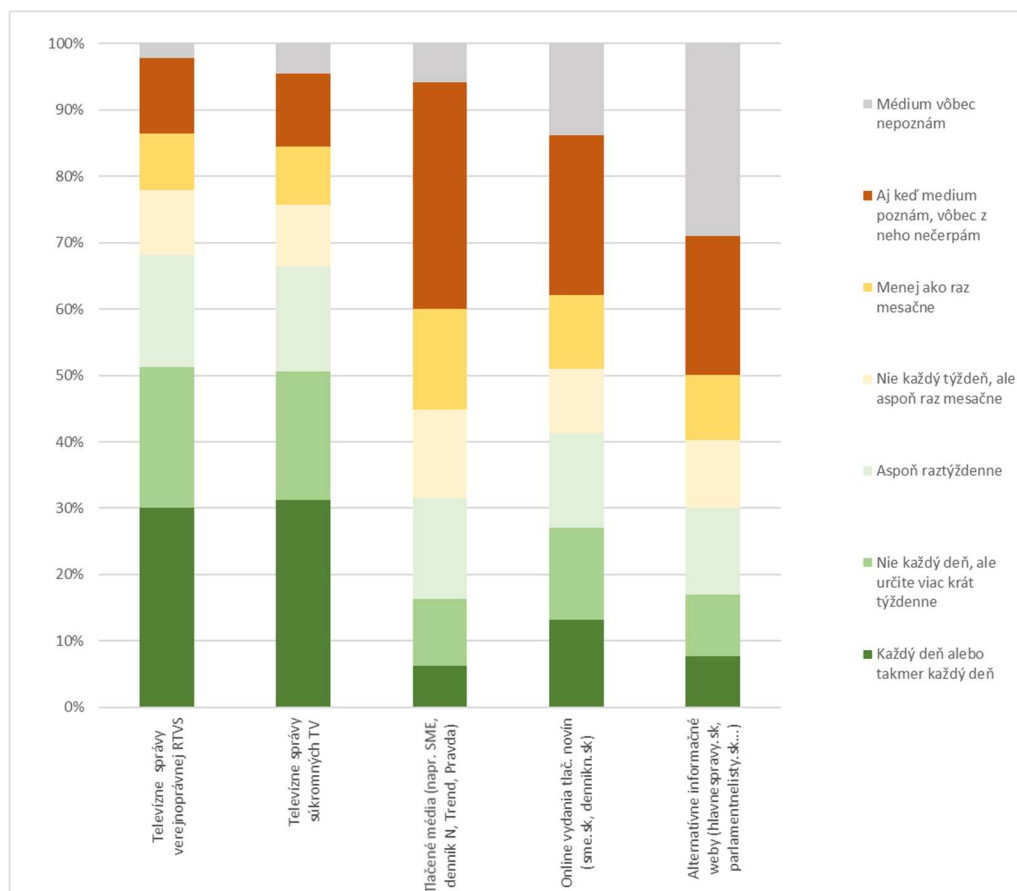
poskytol Štefanovi Harabinovi v roku 2020 rovnaký priestor ako premiérovi tejto krajiny (obidvaja politici získali podiel 8,3% citácii zo všetkých slovenských politikov). V mainstreamových médiách bol pritom priestor pre vyjadrenia Š. Harabina ako politika a lídra strany, ktorá sa aktuálne nielenže nedostala do parlamentu, ale získala menej ako 3% všetkých hlasov minimálny (Nový čas 0,7%, RTVS 0,4%).

Vyššie skúmané indikátory nám pomohli vytvoriť si obraz o tom, do akej miery a ako informujú vybrané médiá v SR o liberálnej demokracii. Dôležitý poznatok však je aj to, ako často ľudia dané médiá sledujú a nakoľko dôverujú obsahu, ktorý im médiá ponúkajú. V našom prieskume sme sa teda zamerali na dve dimenzie sledovania médií (intenzitu sledovania a dôveru voči sledovanému médiu), špecificky s ohľadom na spravodajstvo. Prirodzene, otázka na dôveru voči danému médiu bola položená iba respondentom, ktorí dané médium poznali.

Pri otázkach na intenzitu sledovania a dôveru voči médiám sme rozdelili médiá do kategórií podľa typu. RTVS ako verejnoprávne médium tvorilo samostatnú kategóriu. Ďalej to boli správy súkromných televízií, tlačené médiá (napr. SME, Denník N, Trend), online vydania tlačených novín (napr. sme.sk, dennikn.sk), a „alternatívne“/dezinformačné médiá (hlavnespravy.sk, Zem&Vek, parlamentnelisty.sk...).

V grafe č. 13 je zobrazená intenzita konzumácie spravodajstva podľa vybraných typov médií. Podľa týchto údajov pozerá každý deň, alebo takmer každý deň Správy RTVS viac ako 30% ľudí.

Graf 13: Intenzita sledovania správ podľa typu médií

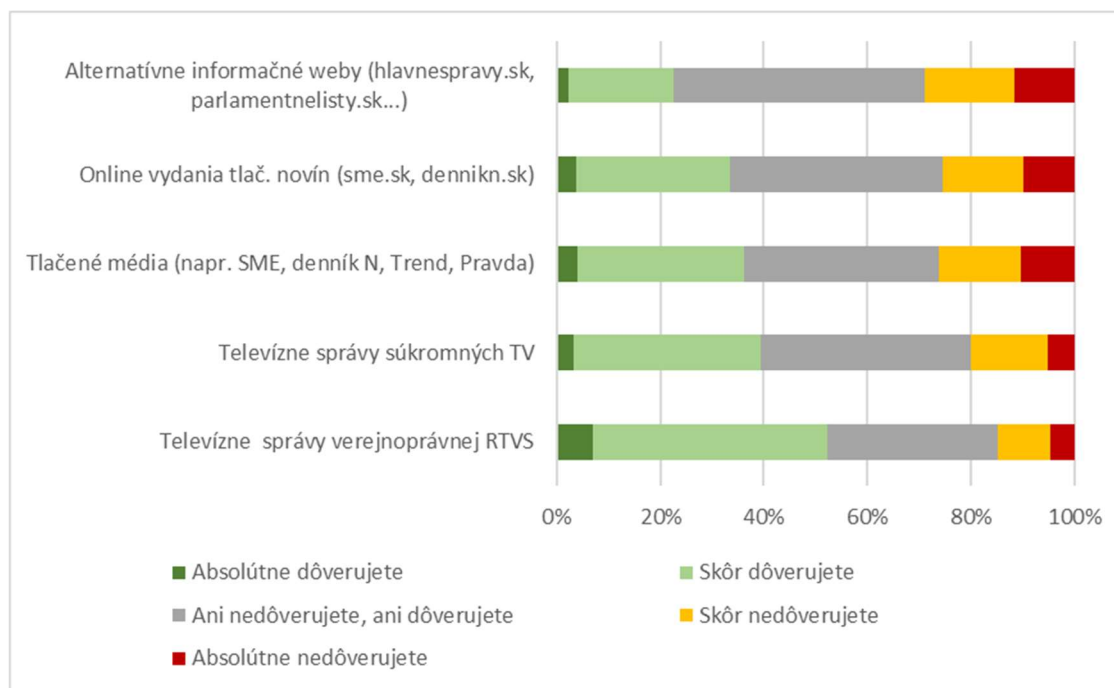
Zdroj: Focus 2019, 2020 pre Katedru politológie FiF UK

Ak by sme brali do úvahy všetkých, ktorí spravodajstvo konzumujú aspoň raz týždenne (a viac), tak v súhrne má RTVS zásah na 68,2% dospeljej populácie, čo je viac než ktorékoľvek iné médium, vrátane televízneho spravodajstva súkromných televízií. Navyše, pri RTVS sme zaznamenali aj najnižší podiel obyvateľ'ov, ktorí odpovedali, že toto médium vôbec nepoznajú (2,1%). Najvyššiu mieru „nepoznania“ mali dezinformačné médiá (29%).

Ďalej sme sa pozreli na mieru dôvery, ktorú respondenti prechovávali voči spravodajským informáciám tých médií, ktoré poznali. Z jednotlivých zdrojov a typov médií sa ukazuje byť naj dôveryhodnejším zdrojom informácií verejnoprávne spravodajstvo. Podľa nášho prieskumu bol podiel dôvery voči spravodajstvu RTVS (odpovede absolútne aj skôr dôverujete) spolu 52,1%, druhé v poradí boli správy súkromných televízií, s podielom dôvery 39,4%. Najmenej dôvery požívajú „alternatívne“ médiá (spolu 22,5%), v prípade ktorých je aj najvyššia miera nerozhodnosti, kedy si respondenti neboli istí či týmto „alternatívnym“ médiám majú alebo nemajú veriť. To môže do určitej miery súvisieť aj s bežiacou informačnou kampaňou rôznych mimovládnych organizácií, ktoré pravidelne upozorňujú na nebezpečenstvo šírenia

dezinformácií a o viacerých „alternatívnych“ médiách je už známe, že sú zaradené na listinu dezinformačných webov.

Graf 14: Dôvera voči spravodajstvu médií

Zdroj: Focus 2019, 2020 pre Katedru politológie FiF UK

Celkovo náš výskum poukázal na dôležité odlišnosti formy a obsahu informovania o témach súvisiacich s liberálnou demokraciou v médiách na Slovensku. Potvrdila sa okrajovosť tejto problematiky v bulvárnej tlači (ktorá je však zároveň najčítanejšou). Ešte výraznejší je však rozdiel spracovania a odkazu príspevkov mainstreamovej a „alternatívnej“/dezinformačnej časti mediálneho spektra, ktorý sa nám empiricky potvrdil. Zatiaľ čo v mainstreamových médiách dominuje neutrálny spôsob informovania a zobrazovania tém spojených s liberálnou demokraciou, prípadný kritický tón sa vôbec neprejavuje v spochybnení jej základných princípov. Naopak v prípade časopisu Zem&Vek ako zástupcu „alternatívnych“ (často označovaných aj ako dezinformačné či konšpiračné médiá) sa jasne ukázal odlišný spôsob informovania charakteristický emotívne zafarbeným jazykom a obrazovým materiálom, negatívne ladenými príspevkami, ktoré nakoniec spochybňujú aj princípy liberálnej demokracie (v nami sledovanom období najmä politického pluralizmu). Navyše, podľa našich zistení poskytuje tento časopis neprimerane veľký priestor pre politikov a politické zoskupenia, ktoré najčastejšie verbalizujú anti-systémovú kritiku liberálnej demokracie. Na druhej strane, reprezentatívne zisťovanie poukázalo na to, že „alternatívne“ médiá zatiaľ nie sú z pohľadu konzumácie a dôvery natolko rozšírené, aby mohli byť považované za rovnocenný zdroj informácií v porovnaní s mainstreamovými médiami.

Záver

Táto publikácia priniesla zistenia projektu IMCODED týkajúce sa skúmania postojov verejnosti k liberálnej demokracii a tiež dvoch skupín kľúčových aktérov, ktorí majú vplyv na formovanie týchto postojov – politikov a médií.

Vychádzajúc z diskrepancie medzi vzťahom verejnosti k demokracii ako spôsobu vlády (dlhodobo väčšinovo pozitívny) a vnímaním liberálnej demokracie ako hodnoty ku ktorej mám blízko (pozitívne len približne u jednej tretiny) sme sa snažili zistiť aký postoj má slovenská verejnosť k jednotlivým pilierom (charakteristickým črtám) liberálnej demokracie. Naše zistenia poukazujú na to, že slovenská spoločnosť má pozitívny postoj ku všetkým šiestim princípom, a považuje ich za dôležité pre demokraciu na Slovensku, i keď nie v rovnakej miere. Zatiaľ čo procedurálne princípy (slobodné voľby) sú považované za dôležité veľkou väčšinou, črty súvisiace s občianskymi právami a slobodami nie sú považované za rovnako dôležité a napokon, jednoznačne najvzťažnejší postoj má spoločnosť k ochrane menšín v demokratickom režime. Avšak aj pri takomto „vzťažnejšom“ postoji hovoríme o podpore približne polovice celkovej populácie na Slovensku. Pokiaľ teda ide o nižšiu podporu pre *liberálnu demokraciu*, tak možno predpokladať, že tá nesúvisí s odmietaním jej podstaty a obsahu, ako skôr s negatívnym vnímaním označenia „liberálna“ (vo význame kultúrno-hodnotovom) určitou časťou spoločnosti.

Z hľadiska vývoja postojov voči liberálnej demokracii ako politickému systému v čase náš výskum poukázal na to, že sú tieto postoje relatívne stabilné a nedochádza k posunom minimálne z krátkodobého hľadiska a to napriek zvyšujúcej sa početnosti anti-systémových politikov a politických strán vstupujúcich do politickej súťaže či rozmachu (čo do početnosti) dezinformačných médií. Zároveň pri porovnaní s výsledkami predchádzajúcich výskumov možno hovoriť o tomto trende ako stabilnom aj zo strednodobého hľadiska.

Prevládajúca podpora demokratického režimu a jeho zložiek u obyvateľov Slovenska môže súvisieť aj s aktuálnym skôr pozitívnym než negatívnym postojom mainstreamových politikov a médií. Na základe nášho empirického výskumu možno konštatovať, že delegitimizácia, anti-systémový diskurz nie je dominantnou črtou slovenskej politickej a mediálnej scény. Zároveň to však neznamená, že by nebol jej súčasťou vôbec, alebo že by nemal žiaden vplyv. Skôr naopak, ak sa pozrieme, na jednotlivé aspekty a spochybňovanie konkrétnych demokratických princípov vidíme, že dochádza k podmykaniu základov liberálnej demokracie. Anti-systémoví politici a mediá celiť diskreditáciu liberálnej demokracie špecificky na jej vybrané charakteristiky - ochrana menšín, rola médií a občianskej spoločnosti. Tie sa stávajú najčastejším terčom kritiky. Ak si to porovnáme s podporou verejnosti pre jednotlivé charakteristiky liberálnej demokracie, aspekty kritizované v politickom a mediálnom diskurze korelujú

so zníženou podporou pre tieto črty liberálnej demokracie medzi verejnosťou. Zároveň vidíme, že „alternatívne“ médiá predstavujú živnú pôdu pre anti-systémové postoje či už z pohľadu mediálneho alebo politického diskurzu.

Záverom možno konštatovať, že obavy z ohrozenia liberálnej demokracie pre stratu svojej podpory a legitimacy pre občanov na Slovensku sa momentálne javia ako neopodstatnené. Na druhej strane možno rovnako povedať, že polovica populácie má problém s podporou minimálne jedného z jej kľúčových atribútov. Aj keď samotný systém liberálnej demokracie na Slovensku nie je ohrozený jej systematickým odmietaním, existujú významné skupiny občanov, pre ktorých by oslabenie niektorých kľúčových súčastí bolo v súlade s ich predstavou demokracie a takéto snahy by preto mohli nájsť ich podporu, najmä ak budú aj naďalej saturované anti-systémovými politikmi a médiami.

Zoznam tabuliek a grafov

Tabuľka č. 1: Pociťovaná blízkosť hodnôt podľa prívržencov politických strán	18
Tabuľka č. 2: Početnosť postojových profilov	21
Tabuľka č. 3: Anti-systémové výroky politických elít	22
Tabuľka č. 4: Spochybňované princípy liberálnej demokracie	22
Tabuľka č. 5: Celkový počet analyzovaných dní spravodajstva, počet príspevkov a podiel relevantných príspevkov	25
Tabuľka č. 6: Hlavná téma relevantných príspevkov	26
Tabuľka č. 7: Využívanie emotívne zafarbeného jazyka	28
Tabuľka č. 8: Najčastejšie používané rámce	31
Tabuľka č. 9: Celkové vyznenie príspevkov vzhľadom k liberálnej demokracii	33
Graf č. 1: Ako dôležité je pre Vás žiť v demokratickej krajine (SR)	16
Graf č. 2: Výber medzi demokraciou a možnosťou iného režimu pre Slovensko	17
Graf č. 3: Postoje k vybraným princípom liberálnej demokracie	20
Graf č. 4: Postoje k liberálnej demokracii podľa politických strán	23
Graf č. 5: Postoje k liberálnej demokracii podľa prezidentských kandidátov	24
Graf č. 6: Liberálna demokracia ako hlavná téma príspevku	26
Graf č. 7: Celkový tón relevantných príspevkov	27
Graf č. 8: Tón použitého obrazového materiálu	28
Graf č. 9: Fotografia súčasťou článku emocionálne neutrálna	29
Graf č. 10: Podiel relevantných príspevkov bez špecifického uhla pohľadu	30
Graf č. 11: Využitie dát v relevantných príspevkoch	34
Graf č. 12: Využitie expertov v relevantných príspevkoch	34
Graf 23: Intenzita sledovania správ podľa typu médií	36
Graf 14: Dôvera voči spravodajstvu médií	37

Literatúra

Baboš, P., Dolný, B. (2021): Vnímanie liberálnej demokracie na Slovensku: latentné profily občanov, *Sociológia*, 53(2)

Baboš, P., Világi, A., Oravcová, V. (2016): *Spoločenské problémy, politické (ne)riešenia: Voľby 2016*. Bratislava: Stimul

Beetham, D. (1999): *Democracy and Human Rights*. Cambridge: Polity Press

Bellamy, R. (1993): Liberalism. In: Eatwell, R. a Wright, A. (eds.) *Contemporary Political Ideologies*, London: Pinter Publishers, s. 23-49

Bútorová, Z. a Gyarfášová, O. (2017): Názorový a hodnotový profil slovenskej verejnosti v čase vzostupu extrémizmu In: Mesežnikov, G. a Bútorová, Z. (eds.): *Zaostrené na extrémizmus. Výskumná štúdia*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky

Boutyline, A. (2017): Improving the Measurement of Shared Cultural Schemas with Correlational Class Analysis: Theory and Method. *Sociological Science*, 4: 353-393

Buzogány, A. (2017): Illiberal democracy in Hungary: authoritarian diffusion or domestic causation? *Democratization*, 24(7): 1307-1325

Capoccia, G. (2002): Anti-System Parties: A Conceptual Reassessment, *Journal of Theoretical Politics*, 14(1): 9-35

Coppedge, M., et al. (2011): Conceptualizing and Measuring Democracy: A New Approach, *Perspectives on Politics*, 9(2): 247-267

Daenekindt, S. de, Koster, W. a van der Waal, J. (2017): How people organise cultural attitudes: cultural belief systems and the populist radical right. *West European Politics*, 40 (4): 791-811

Dahl, R. A. (1973): *Polyarchy: Participation and opposition*. Yale University Press

Dahl, R.A. (1995): *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing

Dahl, R.A. (2006): *On Political Equality*. New Haven: Yale University Press

Dalton, R. J., Shin, D., Jou, W. (2007): Understanding Democracy: Data from unlikely places. *Journal of Democracy* 18(4):142-156

Diamond, L. (1999): *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore & London: JHUP

Diamond, L a Plattner M. (1993): *Capitalism, Socialism and Democracy Revisited*. Baltimore: JHUP

de Wilde, P., Michailidou, A., Trenz, H. J. (2013): *Contesting Europe: Exploring Euroscepticism in Online Media Coverage*. Colchester: ECPR Press.

ESS ERIC. *European Social Survey 2014*, [cit. 18. decembra 2020], Dostupné na internete: https://www.europeansocialsurvey.org/data/country_index.html

Ettema, J. S., Glaser, T. L. (1998): *Custodians of Conscience. Investigative Journalism and Public Virtue*. Columbia: Columbia University Press.

Ferrín, M. a Kriesi, H. (2016): *How Europeans View and Evaluate Democracy*. Oxford: Oxford University Press

Flood, CH., Usherwood, S. (2005): Positions, Dispositions, Transitions: A Model of Group Alignment on EU Integration. [cit. 10. oktobra 2018]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/228490382_Positions_Dispositions_Transitions_A_model_of_Group_Alignment_on_EU_Integration

Freeden, M. a Stears M. (2013): Liberalism. In: Freeden, M., Sargent, L. M. a Stears, M. (eds.), *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford: Oxford University Press, s. 329-347

Galston, W. (2020): The Enduring Vulnerability of Liberal Democracy. *The Journal of Democracy*, 31 (3): 8-24

Gyárfášová, O. (2015): To sladké slovo demokracia ... Spokojnosť s demokraciou a politické odcudzenie na Slovensku. *Sociológia*, 47(4): 365-389

Houghton, T., Deegan-Krause, K. (2020): *The New Party Challenge : Changing Cycles of Party Birth and Death in Central Europe and Beyond*. Oxford: OUP

Held, D. (2006): *Models of Democracy. Third Edition*. Cambridge: Polity Press

Hix, S., a Bjørn, H. (2005): *The political system of the European Union*. Hampshire: Palgrave Macmillan

Kirchheimer, O. (1966): Germany: The Vanishing Opposition. In: Dahl, R. A. (ed.) *Political Oppositions in Western Democracies*, New Haven, CT and London: Yale University Press, s. 237-59

Linz, J. J. (1978): The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, and Reequilibration. In: Linz, J.J. and Stepan, A. (eds.), *The Breakdown of Democratic Regimes*, s. 3-124

- Lively, J. (1975): *Democracy*. Oxford: Basil Blackwell
- Luebbert, G.M. (1986): *Comparative Democracy: Policymaking and Governing Coalitions in Europe and Israel*. New York: Columbia University Press
- Møller, J. (2007): The gap between electoral and liberal democracy revisited. Some conceptual and empirical clarifications. *Acta Politica*, 42 (4): 380-400
- Mudde, C. (2014): Fighting the System? Populist Radical Right Parties and Party System Change, *Party Politics*, 20(2): 217-26
- Mudde, C. (2016): *On Extremism and Democracy in Europe*. New York: Routledge
- O'Donnell, G. A. (2001): Democracy, law, and comparative politics. *Studies in Comparative International Development (SCID)* 36 (1): 7-36
- Öktem, K., Akkoyunlu, K. (2018): *Exit from Democracy: Illiberal Governance in Turkey and Beyond*. New York: Routledge
- Pap, A. L. (2017): *Democratic Decline in Hungary: Law and Society in an Illiberal Democracy*. New York: Routledge
- Plant, R. (2002): Social Democracy. In: Carter, A. a Stokes, G. (eds.) *Democratic Theory Today*. Cambridge: Polity Press, s. 249-268
- Przeworski, A. (2010): *Democracy and the Limits of Self-Government*. Cambridge: Cambridge University Press
- Rhoden, T. F. (2015): The liberal in liberal democracy. *Democratization*, 22 (3): 560-578
- Sartori, G. (1976): *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press
- Sartori, G. (1993): *Teória demokracie*. Bratislava: Archa
- Saward, M. (1994): Democratic Theory and Indices of Democratization. In: Beetham, D. (ed.), *Defining and Measuring Democracy*. London: Sage. s. 6-24
- Saward, M. (1998): *The Terms of Democracy*. Cambridge: Polity Press
- Schumpeter, J. (2011): *Capitalism, Socialism and Democracy*. Eastford: Martino Fine Books
- Snijders, T. a Bosker, R. (1999): *Multilevel analysis: An introduction to basic and applied multilevel analysis*, London: Sage Publications

Sparks, C.(1995): The Media as a Power for Democracy. *Javnost-The public* 2(1): 45-61

Svensson, P. (1995): *Theories of Democracy: The Brno Lectures*. Aarhus: Aarhus University

Turner, R. (2008): *Neo-Liberal Ideology. History, Concepts and Policies*. Edinburgh: Edinburgh University Press

Ústava Slovenskej republiky. [cit. 3. marca 2021] Dostupné na internete:
<https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460>

Welzel, Ch., Alvarez, A. M. (2014): Enlightening People: The Spark of Emancipative Values. In: Dalton, R., Welzel, Ch. (eds.). *Civic Culture Transformed. From Allegiant to Assertive Citizens*. New York: Cambridge University Press, s. 59-90

Zakaria, F. (1997): The Rise of Illiberal Democracy, *Foreign Affairs*, 76(6): 22-43

Zulianello, M. (2018): Anti-System Parties Revisited: Concept Formation and Guidelines for Empirical Research. *Government and Opposition*, 53 (4): 653–681